Međunarodni savez za sjećanje na Holokaust

Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu

INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE

Drugo izdanje; objavio Međunarodni savez za sjećanje na Holokaust (IHRA) 2026. godine.

© 2019 IHRA

Sva prava pridržana. Sadržajem ove publikacije može se slobodno koristiti i umnožavati je u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uvjetom da se pri svakoj takvoj reprodukciji navede IHRA kao izvor.

INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

O IHRA-i

Međunarodni savez za sjećanje na Holokaust (engl. *International Holocaust Remembrance Alliance* – IHRA) objedinjuje vlade i stručnjake radi osnaživanja, unaprjeđenja i promicanja obrazovanja, istraživanja i sjećanja na Holokaust te poštovanja obveza preuzetih usvajanjem Deklaracije iz Stockholma iz 2000. i IHRA-ine Ministarske deklaracije iz 2020. godine.

IHRA-u (prijašnji naziv bio je Radna skupina za međunarodnu suradnju na području obrazovanja, sjećanja i istraživanja o Holokaustu ili ITF) pokrenuo je 1998. godine bivši švedski premijer Göran Persson. Danas IHRA-inu mrežu čini više od četrdeset zemalja, kao i ključne međunarodne partnerske organizacije s mandatom za bavljenje pitanjima povezanima s Holokaustom.

Mreža IHRA-inih stručnjaka uključuje predstavnike vodećih svjetskih institucija specijaliziranih za obrazovanje, sjećanje i istraživanje o Holokaustu. Od 2017. godine ova mreža usmjerila je svoje napore na očuvanje povijesnih zapisa i suzbijanje iskrivljavanja istine o Holokaustu.

O ovom izdanju

U ovom priručniku osuvremenjuju se *Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu* iz 2019. godine temeljene na ranijim smjernicama koje su 2004. za poučavatelje i donositelje obrazovnih politika izradili IHRA-ini stručnjaci. Glavni autori prvog izdanja Preporuka bili su: Jennifer Ciardelli (SAD), Niels Weitkamp (Nizozemska), Andrea Szőnyi (Mađarska), Benjamin Geissert (Norveška), Wolf Kaiser (Njemačka), Paula Cowan (UK), Lena Casiez (Francuska), Yessica San Roman (Španjolska) i Julana Bredtmann (IHRA).

Posebno zahvaljujemo glavnim autorima drugog izdanja:

voditeljicama projekta Pauli Cowan (UK) i Ya'el Richler-Friedman (Izrael), Sabini Brändli (Švicarska), Jennifer Ciardelli (SAD), Sue Hampel (Australija), Belle Jarniewski (Kanada), Łucji Koch (Poljska), Jenni Leventhal (SAD), Pauli Pereira (Portugal), Hanni Rosenbaum (Claims Conference), Mišku Stanišiću (Srbija), Andrei Szőnyi (Mađarska), Marcu van Berkelu (Nizozemska) i Martinu Winstoneu (UK).

Izradu ovog izdanja koordinirala je Natalie Harshman iz Stalnog ureda IHRA-e u Berlinu.

Predgovor

Michaela Küchler, glavna tajnica IHRA-e

Mnogo se toga promijenilo otkako je IHRA 2019. godine prvi put objavila svoje *Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu*. Danas je manje preživjelih, a nove tehnologije zauvijek su promijenile način na koji poučavamo i učimo.

Također, mnogo se toga promijenilo od terorističkih napada na Izrael koje je Hamas izveo 7. listopada 2023. i zbog tih napada. Zajednica IHRA-e s dubokom je zabrinutošću promatrala kako su antisemitizam i iskrivljavanje istine o Holokaustu porasli do nezamislivih – i smrtonosnih – razina. U svjetlu tih izazova IHRA-ina misija nikada nije bila važnija. Obrazovanje o Holokaustu mora ostati točno, smisleno i relevantno, pomažući novim generacijama razumjeti i posebnost Holokausta i univerzalne poruke koje on nosi za zaštitu ljudskih prava i demokratskih vrijednosti.

U tom kontekstu IHRA s ponosom predstavlja osuvremenjenu inačicu svojih *Preporuka za poučavanje i učenje o Holokaustu*. Zahvaljujem izvornim i novim autorima Preporuka na njihovoj predanosti dovršetku ovog priručnika. Ovaj izvanredan, međunarodni pothvat primjer je onoga što IHRA-u čini tako posebnom: zajednički rad međunarodnih stručnjaka na izradi smjernica iza kojih može stati 35 zemalja članica Saveza iz cijelog svijeta.

Ovaj osuvremenjeni priručnik, objavljen u partnerstvu s UNESCO-om, povezuje kontinuitet i obnovu: temelji se na našim trajnim vrijednostima međunarodne suradnje i očuvanja točnosti sjećanja, a istodobno se bavi suvremenim problemima s kojima se danas suočavaju obrazovni djelatnici. Stavlja, među ostalim, veći naglasak na obrazovanje o antisemitizmu, važnost osposobljavanja učitelja i nastavnika te profesionalnog razvoja, istražuje uključivo obrazovanje i obrazovanje učenika mlađe dobi te razmatra prilike i izazove povezane s novim tehnologijama.

Ipak, posao ovdje nije završen. Same preporuke nisu dovoljne. Nastavnici i učenici ovise o tome da vlade osiguraju uvjete u kojima ovo obrazovanje može biti uspješno. IHRA nudi ove Preporuke kao izvor za sve koji se trude očuvati sjećanje na Holokaust: donositelje javnih politika, nastavnike i muzejske stručnjake. Zajedno možemo osigurati da i buduće generacije razumiju povijest Holokausta i razmišljaju o njegovim posljedicama.

Sadržaj

O IHRA-i 2

O OVOM IZDANJU 3

PREDGOVOR 5

SAŽETAK 8

UVOD 11

PRVI DIO: ZAŠTO POUČAVATI O HOLOKAUSTU? 16

- KLJUČNI RAZLOZI ZA POUČAVANJE O HOLOKAUSTU 17

DRUGI DIO: ŠTO POUČAVATI O HOLOKAUSTU? 20

- 2.1 OPSEG I RAZMJERI HOLOKAUSTA 23
- 2.2 ZAŠTO I KAKO SE DOGODIO? 23
- 2.3 KONTEKSTI I RAZVOJ DOGAĐAJA 23
- 2.4 KONCEPTUALNO RAZUMIJEVANJE 26

TREĆI DIO: KAKO POUČAVATI O HOLOKAUSTU? 30

- 3.1 KROVNA NAČELA 32
- 3.2 NASTAVNE AKTIVNOSTI I SVEOBUHVATNI PRISTUPI... 38
- 3.3 KRITIČKO RAZMIŠLJANJE I SAMOREFLEKSIJA 44
- 3.4 IZVORI I MATERIJALI ZA UČINKOVITO POUČAVANJE I UČENJE 49
- 3.5 OD POVIJESTI DO DANAŠNJICE: HOLOKAUST, GENOCIDI I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA 54

ČETVRTI DIO: DODATCI 56

- Dodatak A: Popis ključnih pojmova 57
- Dodatak B: Dodatni materijali 64
- Dodatak C: Drugi IHRA-ini izvori 66

Brzi vodič kroz *Treći dio: „Kako poučavati o Holokaustu?“*

- Specijalizirana izobrazba i stručno usavršavanje nastavnika → **3.1.4**
- Uključivost → **3.1.5**
- Poučavanje učenika mlađe dobi → **3.1.6**
- Simulacije i igranje uloga → **3.2.7**
- Proučavanje lokalne povijesti → **3.2.8**
- Povijesni lokaliteti i muzeji → **3.2.9**
- Interdisciplinarno učenje → **3.2.10**
- Sjećanje na Holokaust → **3.3.3**
- Predstavljanje židovskoga naroda → **3.3.4**
- Poučavanje o antisemitizmu → **3.3.5**
- Poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu → **3.3.6**
- Korištenje svjedočanstvima → **3.4.2**
- Korištenje fikcijom → **3.4.4**
- Digitalna pismenost → **3.4.5**
- Genocid i ljudska prava → **3.5**

Sažetak

Holokaust je bio državno sponzorirani, sustavni progon i ubijanje Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine. Kao genocid koji se dogodio na cijelom kontinentu, uništio je ne samo pojedince i obitelji, već i zajednice i kulture koje su se razvijale stoljećima. Holokaust se dogodio u kontekstu progona i ubojstava koje su nacisti provodili nad mnogim drugim skupinama (vidi *IHRA-ine Preporuke za poučavanje i učenje o progonu i genocidu nad Romima u razdoblju nacizma*).

Poučavanje i učenje o Holokaustu trebalo bi uključivati nastavne jedinice i aktivnosti koje pomažu učenicima proširiti svoje znanje o tome besprimjernom uništenju i sačuvati sjećanje na progonjene i ubijene pojedince i skupine. Nastavnike i učenike treba poticati i osnaživati da razmišljaju o moralnim, političkim i društvenim pitanjima koja je Holokaust otvorio i o njihovoj relevantnosti danas.

Koristeći se stručnošću izaslanika iz više od četrdeset zemalja, IHRA-ine *Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu* trebaju poslužiti kao osnova za donositelje javnih politika, praktičare i nastavnike koja će im pomoći pri:

1. razvoju znanja o Holokaustu, čime se osigurava točnost u razumijevanju i znanju na razini pojedinaca te podiže svijest o mogućim posljedicama antisemitizma
2. stvaranju poticajnoga nastavnog okružja za učenje o Holokaustu
3. promicanju kritičkoga i refleksivnoga razmišljanja o Holokaustu, uključujući sposobnost suprotstavljanja poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu
4. doprinosu obrazovanju o ljudskim pravima i sprječavanju genocida.

Zašto poučavati o Holokaustu?

Holokaust je po svojoj prirodi i razmjerima bio povijesni događaj bez presedana, što je samo po sebi bitan i dovoljan razlog za poučavanje i učenje o njemu. Osim što učenicima pruža znanje o tom događaju, poučavanje i učenje o Holokaustu može im također pružiti priliku da razumiju neke od mehanizama i procesa koji dovode do genocida te da razumiju izbore koje su ljudi donosili kako bi ubrzali, prihvatili ili pružili otpor procesu progona i ubojstva, uzimajući u obzir da su ti izbori katkad doneseni u ekstremnim okolnostima.

U poglavlju „Zašto poučavati o Holokaustu?“ naveden je niz tih dubljih razloga. Obrazovni dionici mogu se njima koristiti da bi proučavanje ovoga povijesnog događaja stavili u okvir kojim se uzima u obzir način na koji on oblikuje sadašnjost. Poučavanje i učenje o Holokaustu pruža ključnu priliku za poticanje kritičkog mišljenja, društvene svijesti i osobnog rasta.

Što poučavati o Holokaustu?

Ovim je *Preporukama* cilj produbiti razumijevanje Holokausta postavljanjem ključnih pitanja o njegovu povijesnom kontekstu, opsegu i razmjerima te o tome zašto i kako se dogodio. U ovom poglavlju predstavljen je niz ključnih pitanja kojima se učitelji i nastavnici mogu koristiti kao okvirom pri istraživanju Holokausta. Predlaže se pet bitnih pitanja:

- Koji su bili povijesni uvjeti i ključne faze u procesu provedbe ovoga genocida?
- Zašto i kako su ljudi sudjelovali ili postali upleteni u te zločine?
- Kako su Židovi reagirali na progon i masovna ubojstva?
- Zašto i kako su neki ljudi pružili otpor tim zločinima?
- Na koji je način antisemitizam bio u srži Holokausta?

Uključena su i detaljnija pitanja da bi se učenicima iz različitih perspektiva pomoglo istražiti kako i zašto se Holokaust dogodio. Pitanja potiču ispitivanje uvjeta i ponašanja ljudi prije, tijekom i poslije Drugoga svjetskog rata. Njima se poziva na proučavanje odnosa između Holokausta i drugih masovnih zločina prema međunarodnom pravu koje su počinili nacisti i njihovi suradnici, kao što je genocid nad Romima. Pitanjima se nastavnike potiče da istraže tko je bio odgovoran, a tko sudionik, te što je motiviralo ponašanje počinitelja, suradnika, promatrača i spasitelja. Pitanja naglašavaju veliku raznolikost u odgovorima žrtava. Njima se također predlaže da se relevantnost povijesti Holokausta raspravi u odnosu na suvremena pitanja. Primjeri uključuju izbjegličke politike, posljedice kršenja ljudskih prava za uključene pojedince i društvo u cjelini te napore usmjerene na sprječavanje genocida.

Kako poučavati o Holokaustu?

Prije svega, nastavnici se trebaju osjećati sigurnima da se, uz pažljivu pripremu i odgovarajuće materijale, o Holokaustu može poučavati učinkovito i uspješno. U poglavlju *Kako poučavati o Holokaustu*? raspravlja se o prilikama i izazovima povezanima s poučavanjem i učenjem o Holokaustu te su prikazani praktični pristupi i metode primjenjivi u okvirima formalnoga i neformalnoga obrazovanja. U ovom dijelu publikacije naglašena je važnost točnosti i preciznosti povijesnih činjenica, povijesnih usporedbi i upotrebe jezika. U poglavlju se potiče korištenje pristupima usmjerenima učenicima, koji učenike stavljaju u središte te koji podržavaju kritičko razmišljanje i refleksiju. Pozornost se posvećuje važnosti pažljivog odabira primarnih i sekundarnih izvora prikladnih za učenike te onih koji jasno pokazuju individualnost i subjektivnost povijesnih sudionika. Poglavlje također sadržava raspravu o važnosti uključivanja nijansiranoga povijesnog konteksta i izbjegavanja povijesno neutemeljenih usporedbi pri istraživanju Holokausta u odnosu na druga područja poput sprječavanja genocida i ljudskih prava.

Uvod

„Obvezujemo se da ćemo poticati proučavanje Holokausta u svim njegovim dimenzijama. Promicat ćemo obrazovanje o Holokaustu u našim školama i na sveučilištima, u našim zajednicama te na to poticati druge institucije.“

– Članak 5. Deklaracije iz Stockholma, 2000.

Razlozi i opravdanost

Holokaust je bio prekretnica u svjetskoj povijesti, događaj koji je premostio geografske granice i utjecao na sve segmente društava koja je zahvatio. Desetljećima poslije društva se i dalje hrvaju sa sjećanjem i povijesnim izvorima o Holokaustu na načine koji se prožimaju s aspektima naše suvremene stvarnosti. Poučavanje i učenje o Holokaustu bitna je prilika da se nadahnu kritičko mišljenje, društvena svijest i osobni rast te da se učenicima pomogne u prepoznavanju antisemitizma, rasizma, predrasuda, stereotipnog razmišljanja i drugih oblika mržnje prema skupini ljudi. No, poučavanje i učenje o Holokaustu također može biti izazovno za nastavnike zbog njegove traumatične prirode, širokog obuhvata i dodirnih točaka s izazovnim oblicima ljudskog ponašanja poput rasizma i antisemitizma.

IHRA okuplja vlade i stručnjake iz više od četrdeset zemalja kako bi ojačala, unaprijedila i promicala obrazovanje, sjećanje i istraživanje o Holokaustu diljem svijeta. IHRA je u jedinstvenom položaju da ponudi sveobuhvatne preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu na temelju stručnosti svojih međunarodnih izaslanika. Doseg poučavanja i učenja o Holokaustu proširio se u smislu profesionalizacije, institucionalizacije i globalizacije.

Unatoč tomu IHRA-in pregled empirijskih istraživanja o poučavanju i učenju o Holokaustu otkriva niz razloga za zabrinutost. Znatni nedostatci u znanju i razumijevanju Holokausta, rašireni mitovi i zablude te nastojanje izbjegavanja teških pitanja o nacionalnoj povijesti pojedinih zemalja identificirani su kao izazovi za poučavanje i učenje o Holokaustu. Osim toga, mora se uzeti u obzir da različite nacije imaju različitu povijest i legitimne narative o Holokaustu, različita iskustva antisemitizma, etničkog čišćenja, rasizma i genocida te različite obrazovne sustave, metode i pristupe poučavanju i tradicije.

Na temelju zajedničkih iskustava i stajališta stručnjaka, kao i povratnih informacija dobivenih od nastavnika iz zemalja članica IHRA-e, ovdje predstavljene preporuke pružaju donositeljima javnih politika, praktičarima i nastavnicima okvir za poučavanje i učenje o Holokaustu. Nije zamišljeno da se ove Preporuke shvaćaju kao neposredni ciljevi koje treba provesti i postići u cijelosti, već kao okvir i pristup na kojima praktičari, nastavnici i donositelji javnih politika mogu zajedno raditi.

Svrha *Preporuka*

Osuvremenjujući IHRA-ine *Preporuke za poučavanje i učenje o Holokaustu* iz 2019. godine, ova publikacija pridonosi stalnoj raspravi između članova akademske zajednice, donositelja javnih politika, praktičara i šireg društva o relevantnosti i važnosti poučavanja i učenja o Holokaustu danas. Namjera je da Preporuke budu osnova za praktičare, nastavnike i donositelje javnih politika koja će im pomoći:

1. unaprijediti svoje znanje o Holokaustu, osiguravajući točnost na razini individualnog razumijevanja i znanja te podižući svijest o antisemitizmu i njegovim mogućim posljedicama

2. stvoriti poticajno nastavno okružje za učenje o Holokaustu

3. promicati kritičko i refleksivno razmišljanje o Holokaustu, uključujući sposobnost suprotstavljanja poricanju i iskrivljavanju istine o Holokaustu.

4. doprinijeti obrazovanju o ljudskim pravima i sprečavanju genocida.

Kontekst i terminologija

Izrazi „Holokaust“ i „Šoa“ odnose se na poseban genocidni događaj u povijesti dvadesetog stoljeća: državno sponzorirani, sustavni progon i ubijanje Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine. Vrhunac progona i ubojstava dogodio se tijekom Drugoga svjetskog rata, kada su nacistička Njemačka, njezini fašistički i ekstremno nacionalistički partneri i drugi suradnici ciljali i druge skupine, uključujući počinjenje genocida nad Romima. *IHRA-ine Preporuke za poučavanje i učenje o progonu i genocidu nad Romima u razdoblju nacizma* pružaju daljnje informacije o genocidu nad Romima.

Poučavanje i učenje o Holokaustu usredotočeno je na diskriminaciju, progon, ubojstva i genocid nad Židovima koje je provodio nacionalsocijalistički režim i njegovi suradnici. Razumijevanje nacističkih zločina nad nežidovskim žrtvama smatra se nužnim za razumijevanje Holokausta. Budući da se doseg nacističke agresije i progona proširio izvan kontinentalne Europe na sjevernu Afriku, poučavanje o Holokaustu može uključivati i razumijevanje postupanja sa sjevernoafričkim Židovima.

IHRA-ina radna definicija antisemitizma

U ovom izdanju koristi se pravno neobvezujuća IHRA-ina Radna definicija antisemitizma, usvojena 2016. godine. Tom radnom definicijom koriste se zemlje, gradovi, vladine institucije, sveučilišta, organizacije civilnog društva i sportski klubovi radi obrazovanja o različitim načinima na koje se antisemitizam očituje, kao i radi pokretanja inicijativa usmjerenih na prepoznavanje i suprotstavljanje takvim iskazima. Nastavnici dodatne smjernice mogu pronaći u *Priručniku za praktičnu upotrebu IHRA-ine radne definicije antisemitizma*.

Poučavanje

Općenito, poučavanje i učenje o Holokaustu treba:

- **unaprijediti znanje** o tom besprimjernom uništenju
- **sačuvati sjećanje** na konkretne pojedince i skupine koje su bile progonjene i ubijane
- **poticati refleksiju** nastavnika i učenika o moralnim, političkim i duhovnim pitanjima koja otvaraju događaji povezani s Holokaustom te o njihovoj relevantnosti danas.

Pregled

Preporuke su podijeljene u sljedeća poglavlja:

1. **Razlozi i opravdanost:** Zašto poučavati o Holokaustu?
2. **Sadržaj:** Što poučavati o Holokaustu?
3. **Nastavni pristup i metode:** Kako poučavati o Holokaustu?
4. **Ključni pojmovi i dodatni izvori:** odatne informacije drugih organizacija koje imaju materijale namijenjene poučavanju i učenju o Holokaustu i popis ključnih pojmova.

Komu ove *Preporuke* mogu biti korisne?

Svrha ovih *Preporuka* je pružiti podršku donositeljima obrazovnih politika, školskoj upravi, nastavnicima i drugim dionicima obrazovnog sustava u kontekstu i formalnoga i neformalnoga obrazovanja. Iako različiti stručni djelatnici imaju različite uloge u obrazovnom okružju, svima njima može koristiti kritičko promišljanje o tome „zašto, što i kako“ poučavati o Holokaustu.

Nastavnicima se preporučuje da prije nego što planiraju sadržaj koji će obraditi u nastavnoj jedinici/jedinicama pročitaju Prvi dio i Drugi dio, dok im se preporučuje da Treći dio pročitaju kada budu odlučivali o tome kojim će se pristupom poučavanju koristiti. Nastavnicima bi Treći dio također mogao biti koristan kao alat za potporu promišljanju i evaluaciji vlastite nastave nakon što održe predavanja. Tako će preporuke koje slijede biti korisne i iskusnim poučavateljima o Holokaustu i onima koji su novi u poučavanju i učenju o Holokaustu. Model tog procesa prikazan je na Slici 1.

Kako se koristiti ovim Preporukama?

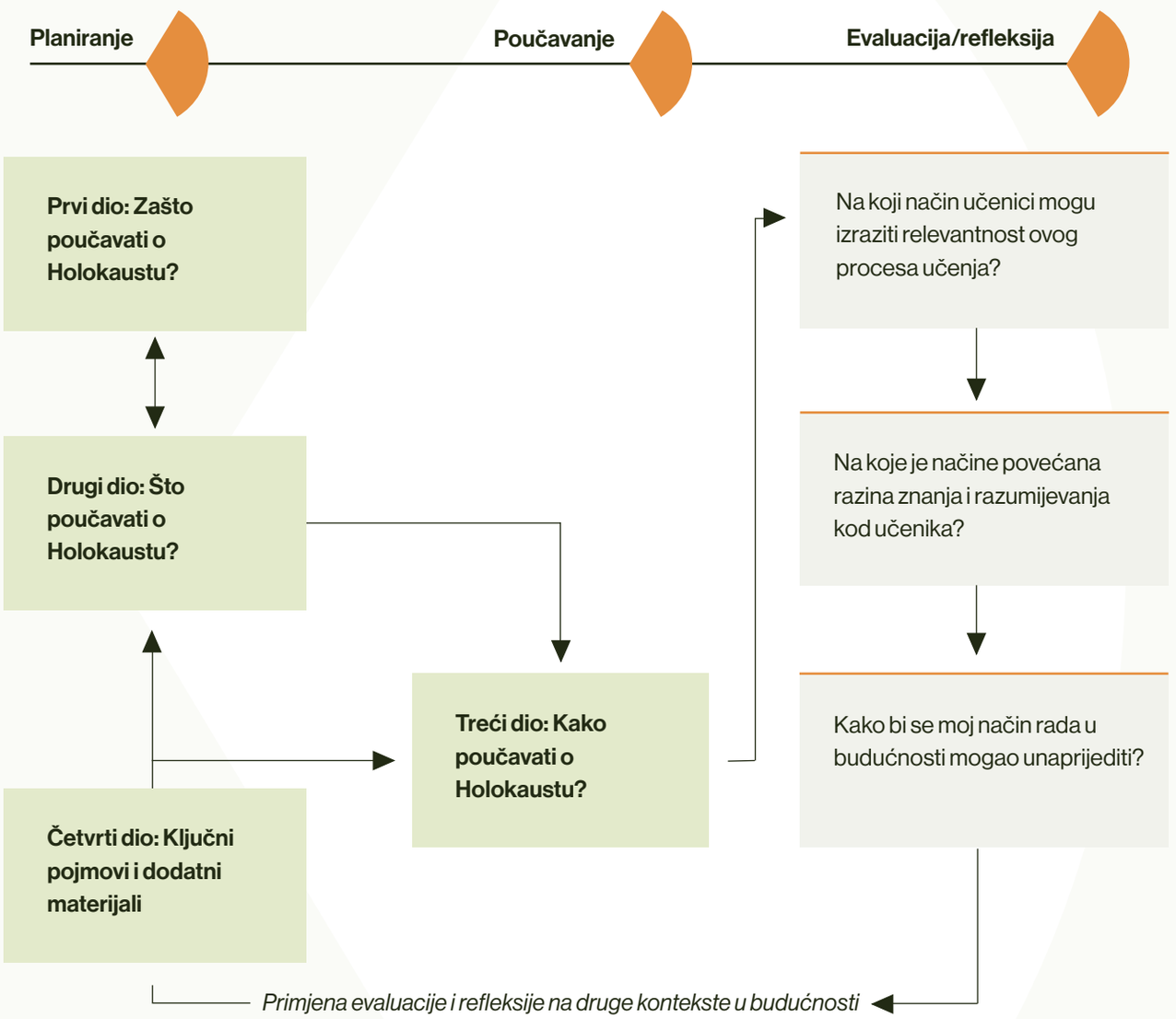

Slika 1. Kako se koristiti ovim Preporukama

INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

Prvi dio:

Zašto poučavati o Holokaustu?

Ključno je razmotriti na koji se način bilo koje ispitivanje i razmatranje Holokausta može učiniti smislenim i relevantnim za sadašnje i buduće učenike. Svrha je ovog dijela priručnika pomoći donositeljima politika, školskoj upravi, nastavnicima i drugim obrazovnim dionicima u utvrđivanju obrazloženja za poučavanje i učenje o Holokaustu, tako što se s njima dijele različiti ciljevi koji se ispitivanjem Holokausta mogu ostvarivati. To je posebno važno za zemlje članice IHRA-e koje su se obvezale na poučavanje i učenje o Holokaustu u svojim zemljama.

Poučavanje i učenje o Holokaustu pruža bitnu priliku za poticanje kritičkog mišljenja, društvene svijesti i osobnog rasta. Holokaust je bio prekretnica u svjetskoj povijesti, događaj koji je premostio geografske granice, utjecao na sve segmente društva i dogodio se u kontekstu Drugoga svjetskog rata. Besprimjerno povijesno značenje i razmjeri Holokausta sami su po sebi bitan i dovoljan razlog za poučavanje i učenje o njemu.

Desetljećima poslije društva se i dalje usred suvremenih izazova hrvaju i sa sjećanjem i povijesnim izvorima povezanima s Holokaustom. To uključuje uporni antisemitizam i ksenofobiju, genocide koji se događaju u suvremenom svijetu i prijetnje mnogim demokratskim normama i vrijednostima. To je posebno važno s uzletom vlada autoritarnog stila te s porastom populističkih ili ekstremnih pokreta u sklopu (liberalnih) demokracija.

Poučavatelji u formalnom okružju (kao što su škole) i neformalnim okružjima (kao što su muzeji i druge ustanove) mogu potaknuti učenike koristeći se odgovornim, činjenično utemeljenim povijesnim pristupima dopunjenima uvidima drugih znanstvenih disciplina. Iako vremenski i geografski jedinstven, Holokaust je ipak istodobno bio događaj u čovječanstvu koji postavlja izazovna pitanja o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti, značenju aktivnoga građanstva te o strukturama i društvenim normama koje mogu postati opasne za određene skupine i društvo u cjelini. Bitno je da svi pristupi učenju – uključujući i one usmjerene na suvremenu relevantnost Holokausta – ostanu ukorijenjeni u samoj povijesti Holokausta.

Ključni razlozi za poučavanje o Holokaustu

- Holokaust je bio **događaj bez presedana, dotad neviđeni pokušaj istrebljenja svih europskih Židova** i posljedičnog uništenja njihove kulture. Potpuno je doveo u pitanje temelje ljudskih vrijednosti. Poučavanje i učenje o Holokaustu stoga omogućuje učenicima da proučavaju događaj koji je bio prekretnica u povijesti čovječanstva, s dotad neusporedivim razmjerima obuhvaćenih ljudi i prostora. Iako Holokaust ima golemu važnost za šira pitanja o ljudskom ponašanju i za izazove suvremenog doba, o čemu se govori u nastavku, njegovo povijesno značenje dovoljan je razlog za poučavanje i učenje o njemu. Nastavnici ga imaju pravo poučavati posve kao povijesni događaj.
- Proučavanje Holokausta **pomaže učenicima prepoznati faze genocida te naglašava da je genocid proces kojemu se može suprotstaviti ili ga se možda može zaustaviti, odnosno da nije spontan ili neizbježan događaj**. Holokaust je pokazao kako se nacije mogu koristiti svojim birokratskim strukturama, procesima i tehničkom stručnošću, istodobno uključujući više segmenata društva, kako bi tijekom vremena provele politike u rasponu od isključenja i diskriminacije do genocida.
- Istraživanjem povijesti Holokausta **mogu se ilustrirati uloge povijesnih, društvenih, vjerskih, političkih i ekonomskih čimbenika u eroziji i raspadu demokratskih vrijednosti i ljudskih prava**. Ovo istraživanje može potaknuti učenike da steknu razumijevanje mehanizama i procesa koji dovode do genocida, što ih zauzvrat vodi k promišljanju o važnosti vladavine prava i demokratskih institucija. Učenici mogu identificirati okolnosti koje ugrožavaju ili narušavaju te strukture te razmisliti o vlastitoj ulozi i odgovornosti u zaštiti tih načela kako bi spriječili kršenja ljudskih prava koja mogu dovesti do masovnih zločina.
- Poučavanje i učenje o Holokaustu **prilika je da se analiziraju odluke i radnje koje su različiti ljudi poduzeli (ili nisu poduzeli) u doba nadolazeće krize**. To bi trebao biti podsjetnik na činjenicu da odluke imaju posljedice, bez obzira na složenost situacija u kojima se donose. U Holokaust je bio uključen niz pojedinaca, institucija, organizacija i vladinih agencija na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i svjetskoj razini. Slijedom analize i razumijevanja radnji koje su poduzete i onih koje nisu poduzete na tim različitim razinama otvaraju se složena pitanja o tome kako su pojedinci i skupine reagirali na događaje povezane s Holokaustom. Bilo da se usmjerava na političke kalkulacije među nacijama bilo na svakodnevna iskustva pojedinaca (uključujući strah, pritisak vršnjaka, pohlepu ili ravnodušnost, na primjer), jasno je da su procesi koji su se činili poznatima i uobičajenima doveli do izvanrednih ishoda.

- Poučavanje i učenje o Holokaustu **može osposobiti učenike za kritičko tumačenje i vrednovanje kulturnih iskaza i prikaza Holokausta te time smanjiti rizik od manipulacije**. U mnogim zemljama Holokaust je postao tema ili motiv koji se uobičajeno odražava i u popularnoj kulturi i u političkom diskursu, često s pomoću medijskih prikaza. Poučavanje i učenje o Holokaustu može pomoći učenicima da prepoznaju iskrivljavanje i netočnost kada se Holokaust upotrebljava kao retoričko sredstvo u službi promicanja određenih društvenih, političkih i moralnih agendi. Takvim se pogrešnim korištenjem ili zloupotrebom Holokausta potkopava povijest što može dovesti do toga da se nastavnicima i učenicima predstave alternativni, lažni narativi o Holokaustu. IHRA je izradila i usvojila radnu definiciju poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu kako bi prepoznala i suprotstavila se tomu.
- **Proučavanje antisemitizma u kontekstu nacističke ideologije osvjetljava iskaze i posljedice predrasuda, stereotipizacije, ksenofobije i rasizma.** Antisemitizam nastavlja postojati i nakon Holokausta, a dokazi pokazuju da je u porastu. Poučavanjem i učenjem o Holokaustu stvara se forum za ispitivanje povijesti i evolucije antisemitizma – ključnog čimbenika koji je omogućio Holokaust. Istraživanje različitih alata upotrijebljenih za promicanje antisemitizma i mržnje, uključujući opasan govor, propagandu, manipulaciju medijima i nasilje usmjereno na određene skupine, može pomoći učenicima razumjeti mehanizme kojima se koristi da bi se zajednice podijelile. Holokaust je snažan primjer opasnosti antisemitizma kojim se može dopuniti obrazovanje o antisemitizmu i rasizmu. Međutim, samo poučavanje i učenje o Holokaustu ne može iskorijeniti antisemitizam.
- Poučavanje i učenje o Holokaustu **također može podržati učenike u komemoriranju žrtava Holokausta, što je u mnogim zemljama postalo dio kulturne prakse**. U sklopu školskog kurikula učenici se često pozivaju da sudjeluju u međunarodnim i lokalnim danima sjećanja i komemorativnim događajima. Komemoracija ne može zamijeniti učenje, ali proučavanje Holokausta ključno je kako bi se učenicima pomoglo izgraditi znanje i razumijevanje potrebno da bi suvremena komemoracija bila smislena te da bi se ta kulturna praksa nastavila u budućnosti. Slično tomu, komemoracija može pomoći sudionicima da poduzmu i emocionalni napor koji je sastavni dio procesa proučavanja osjetljive ili traumatične povijesti, čime se stvara prostor za filozofsko, religijsko ili političko promišljanje za koje je možda teško pronaći prostora u akademskom kurikulu.
- Poučavanje i učenje o Holokaustu **pruža učenicima priliku za istraživanje svoje lokalne zajednice i/ili obiteljske povijesti**. Pokrenut 2024. godine tijekom predsjedanja Ujedinjenog Kraljevstva IHRA-om, projekt Moj rodni grad (engl. *My Hometown*) potiče učenike da istraže lokalne elemente povijesti Holokausta i podijele svoja saznanja s vršnjacima u zemljama članicama IHRA-e. Ovim projektom naglašena je važnost povezivanja lokalnih, nacionalnih i svjetskih narativa.

INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

Drugi dio:

Što poučavati o Holokaustu?

Poučavanje i učenje o Holokaustu razlikovat će se ovisno o nacionalnome i lokalnome kontekstu. Ti će konteksti utjecati na odluke o tome koja će se pitanja dublje istraživati, a koja će se obrađivati sažetije.

Međutim, za poučavanje o Holokaustu mora biti predviđeno dovoljno vremena da bi učenici na sljedeća pitanja mogli odgovoriti na smislen, a ne na površan način:

- Tko su bili Židovi Europe?
- Kako je duga europska povijest antisemitizma i rasizma pridonijela Holokaustu?
- Koje su bile ključne faze, prekretnice i odluke u procesu odvijanja ovoga genocida?
- Zašto i kako su ljudi počinili te zločine, sudjelovali u njima ili postali upleteni u njih?
- Kako su Židovi reagirali na progon i masovna ubojstva?
- Zašto i kako su neki ljudi pružili otpor tim zločinima?
- Kakvo je bilo nasljeđe Holokausta?

Teme i pitanja postavljena u ovom poglavlju nisu iscrpna, već su skup glavnih ciljeva i sadržaja učenja. Imajte na umu da će se pitanja povezana s Holokaustom mijenjati s vremenom; pitanja koja se danas ne doimaju relevantnima mogu postati vrlo važna u budućnosti. Imajući na umu ove važne napomene te činjenicu da nastavnici na raspolaganju imaju ograničeno vrijeme, potiče ih se da omoguće učenicima istražiti probleme i pitanja koji su prikazani u daljnjem tekstu.

Što poučavati: temeljni povijesni sadržaj

Holokaust je bio državno sponzorirani, sustavni progon i ubijanje Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine. U genocidu kojim je bio obuhvaćen cijeli kontinent uništeni su ne samo pojedinci i obitelji, već i zajednice i kulture koje su se razvijale stoljećima.

Razdoblje prije Holokausta	• Raznolikost, živost i dugovječnost židovskog života i kulture u Europi • Europski antijudaizam • Razvoj antisemitizma i rasizma • Židovski i nežidovski odgovori na antisemitizam • Utjecaj Prvoga svjetskog rata • Rast nacionalizma i izazovi za demokraciju u međuratnoj Europi
Uspon nacista	• Židovi u nacističkoj ideologiji i propagandi • Odgovor njemačkog društva na nacizam prije i nakon preuzimanja vlasti • Odgovor u svijetu na nacističku vladavinu i politiku
Drugi svjetski rat	• Utjecaj rata na progon Židova • Mobilni odredi smrti (njem. *Einsatzgruppen*) i operacije ubijanja • Vremenski okvir donošenja odluke o istrebljenju europskih Židova • Uloga logora u „konačnom rješenju“ • Utjecaj nacionalnih i lokalnih konteksta na progon i ubojstvo Židova • Otpor i spašavanje • Utjecaj završetka Drugoga svjetskog rata
Razdoblje nakon Holokausta: neposredne posljedice i nasljeđe	• Iskustva preživjelih nakon oslobođenja • Tranzicijska pravda • Sjećanje na lokalnoj i nacionalnoj razini (uključujući utjecaj komunizma) • Utjecaj na međunarodne konvencije i organizacije • Promjenjivi oblici ustrajnog antisemitizma

Slika 2. Što poučavati: temeljni povijesni sadržaj

2.1 Opseg i razmjeri Holokausta

Učenici bi trebali znati i razumjeti da je Holokaust bio genocid proveden na cijelom kontinentu koji je uništio ne samo pojedince i obitelji, već i cijele zajednice i kulture koje su se razvijale u Europi stoljećima. Nadalje, učenici bi trebali znati i razumjeti da je antisemitizam postojao mnogo prije Holokausta, da je trajao i nakon 1945. godine te da se nastavlja i danas.

2.2 Zašto i kako se dogodio?

Učenicima treba pružiti priliku da istraže zašto i kako se Holokaust dogodio, uključujući:

- Koje su bile ključne faze, prekretnice i odluke u procesu provedbe genocida?
- Kako i zašto su ljudi počinili te zločine, sudjelovali u njima ili postali upleteni u njih?
- Kako su Židovi reagirali na progon i masovna ubojstva?
- Kako je antisemitizam bio u središtu Holokausta?

2.3 Konteksti i razvoj događaja

Da bi se razumjelo kako je Holokaust bio moguć, potrebno ga je razmotriti iz više perspektiva i u kontekstu različitih procesa, polazeći od pitanja navedenih u sljedećim poglavljima. Pritom je u cijelom procesu ključno uključivati poveznice s nacionalnim i lokalnim kontekstima te ih neprestano propitivati. Važno je također smjestiti antisemitizam u povijesni i suvremeni kontekst.

2.3.1 Razdoblje prije Holokausta

- Što je bio europski antijudaizam i kako je bio povezan s kršćanskim učenjima?
- Kakav je bio utjecaj prosvjetiteljstva i emancipacije Židova na odnose Židova i nežidovskog stanovništva?
- Kako su se antisemitizam i rasni koncepti razvili u devetnaestom stoljeću i kako su bili povezani s nacionalističkim ideologijama? Zašto su se u nekim zemljama progoni i nasilje nad Židovima (uključujući pogrome) povećali krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća?
- Kakav je bio utjecaj Prvoga svjetskog rata na političku stabilnost u Europi i na odnose Židova i nežidovskog stanovništva?

2.3.2 Uspon nacista, njihov svjetonazor, rasna ideologija i politička praksa

- Kako i zašto su nacisti u svojoj propagandi i politici ciljali na Židove i druge?
- Koji su čimbenici omogućili nacistima da dođu na vlast u Njemačkoj i brzo uspostave diktaturu?
- Kako je uspostava nacionalsocijalističke diktature, posebno ukidanje temeljnih prava i izopačenje vladavine prava, utrla put Holokaustu i kako je njemačko društvo reagiralo na taj proces?
- Kako su nacisti posebno ciljali na prava i imovinu Židova u predratnom razdoblju?
- Kako je svijet reagirao na nacističku vladavinu i politike?

2.3.3 Tijek i razvoj Holokausta u kontekstu Drugoga svjetskog rata

- Kako su nacisti radikalizirali progon Židova nakon što je nacistička Njemačka započela Drugi svjetski rat i kako je na to utjecao tijek rata? Koji su drugi čimbenici utjecali na tu promjenu?
- Kako i zašto su nacisti organizirali eksproprijaciju Židova i kako je to utjecalo na njihove šanse za preživljavanje?
- Koje su bile različite vrste geta i kako se njima koristilo za segregaciju, koncentraciju i progon zajednica?
- Kako su mobilni odredi smrti (njem. *Einsatzgruppen*) uspjeli ubiti stotine tisuća Židova u pola godine od njemačke invazije na Sovjetski Savez?
- U kojoj su fazi nacisti donijeli odluku da pokušaju ubiti sve europske Židove?
- Kako je masovno ubojstvo ljudi za koje su nacisti smatrali da imaju fizički i/ili psihički invaliditet utrlo put sustavnom ubijanju Židova?
- Kako su se nacisti koristili stratištima i drugim logorima kako bi ostvarili namjeravano „konačno rješenje židovskog pitanja“?
- Koja je bila uloga drugih europskih vlada u pokretanju i provedbi antisemitskih progona i ubojstava?
- Kako su nacisti i njihovi suradnici progonili Židove u sjevernoj Africi?
- Kakav su utjecaj suradnja ili otpor imali na progon u okupiranim ili kolaboracionističkim zemljama?
- Kakvu je ulogu poraz nacističke Njemačke i njezinih suradnika imao u okončanju Holokausta?
- Koje su skupine osim Židova bile žrtve nacističke Njemačke i njezinih suradnika? Zašto su te skupine bile meta napada?

2.3.4 Razdoblje nakon Holokausta: neposredne posljedice i nasljeđe

- S kojim su se izazovima suočili oni koji su preživjeli Holokaust nakon 1945. godine? Kako se odmah nakon oslobođenja situacija preživjelih židovskih žrtava razlikovala od nežidova koji su preživjeli druge nacističke zločine?
- Kako su različite zemlje reagirale na osobe koje su preživjele Holokaust? Zašto se toliko preživjelih naselilo u Mandatnoj Palestini / državi Izraelu?
- Koji su elementi tranzicijske pravde osigurani nakon završetka nacističkog režima i rata u Europi? Na koji su način bili uspješni? Što nije postignuto?
- Kako je lokalni i nacionalni kontekst utjecao na to da se sjećanje oblikuje drukčije (na primjer, pod utjecajem komunističke ideologije)?
- Kako su Holokaust i Drugi svjetski rat oblikovali međunarodne konvencije i organizacije?
- Kako ustrajni oblici antisemitizma promiču iskrivljavanje i poricanje istine o Holokaustu?

2.4 Konceptualno razumijevanje

Učenici bi trebali biti u stanju razlikovati različite masovne zločine koje su počinili nacisti i njihovi suradnici te uzroke i posljedice svakoga od njih.

Pitanja za razmatranje mogu uključivati sljedeće:

- Koje su skupine postale žrtve nacističkog progona i masovnih ubojstava, s kojim motivacijama i ishodima?
- Kako, na način kojim se poštuje posebnost svakog događaja, možemo istražiti Holokaust u odnosu na druge progone koji su se dogodili prije, tijekom i nakon Holokausta?

2.4.1 Odgovornost

Da bi učenici počeli shvaćati kako je Holokaust bio moguć te razmotrili koja pitanja ta činjenica otvara za današnja društva, moraju prepoznati da nije dovoljno ograničiti odgovornost za te zločine na Hitlera i naciste.

Pitanja za razmatranje mogu uključivati sljedeće:

- Tko je bio odgovoran, tko sudionik i koje su bile njihove motivacije? Koje su razlike između odgovornosti i sudjelovanja?
- Muškarci su bili pretežno uključeni u akcije ubijanja, ali kakve su potporne uloge imale žene i kakvu su odgovornost one također snosile za te zločine?
- Koje su bile uloge i stajališta lokalnoga nežidovskog i židovskog stanovništva (uključujući spašavanje i suradnju) o progonu i ubojstvu Židova?
- Koji su pojedinci i skupine preuzeli rizik da bi pomogli Židovima i spasili ih? Što ih je motiviralo? Što je spriječilo ili obeshrabrilo druge da slično djeluju?
- Što se znalo o progonu i ubojstvu Židova i kada je to postalo znano?
- Kako je svijet reagirao na informacije o progonu i ubojstvu Židova?
- Što se znalo o genocidu nad Romima?
- Što su saveznici, neutralne zemlje, Crkva i drugi učinili kako bi spasili žrtve nacističkih zločina i jesu li mogli učiniti više?

Da bi učenici počeli razumijevati antisemitizam i nacističku ideologiju, moraju shvatiti da antisemitizam nije započeo ni završio s nacistima.

Pitanja za razmatranje mogu uključivati sljedeće:

- Kojim su se oblicima antisemitizma nacisti koristili a postojali su i prije?
- Što je bilo specifično za nacistički antisemitizam?
- Na koje je načine antisemitizam bio ključan za oblikovanje nacističke politike?
- Koji su se novi izrazi antisemitizma pojavili nakon Holokausta?
- Koji izrazi antisemitizma opstaju i danas?

2.4.2 Sposobnost djelovanja žrtava (engl. *agency*, op. prev.)

Nužno je da se Holokaust ne promatra samo iz perspektive izvora, djela ili narativa počinitelja. Židovi i druge ciljane žrtve moraju na povijesnoj pozornici biti prisutni kao pojedinci i zajednice s vlastitim kontekstom i poviješću, a ne kao pasivni objekti koji će biti podvrgnuti masovnom ubojstvu. U tom smislu nastavnici moraju osigurati da učenici prepoznaju da su žrtve imale moć djelovanja i da su reagirale na zločine koji su se događali najbolje što su mogle, u svjetlu svojega prethodnog razumijevanja svijeta i svojeg mjesta u njemu te informacija dostupnih u to vrijeme. To može uključivati istraživanje sljedećih pitanja:

Život i identitet prije rata

- Kako su se židovski život i identitet razlikovali u različitim matičnim zemljama? Kakav su doprinos židovski pojedinci i zajednice dali europskoj kulturi?
- Kako su se odnosi između Židova i nežidova mijenjali tijekom vremena u različitim zemljama?
- Kakav je bio utjecaj antisemitizma na židovske zajednice u različitim zemljama prije nacizma? Koji su bili odgovori židovskih zajednica na antisemitizam (npr. otpor, emigracija, konkurentski politički pokreti poput bundizma, cionizma i liberalizma)?

Odgovori i otpor

- Kako su životi Židova bili pogođeni progonom koji su pokrenuli nacisti i njihovi suradnici?
- Kako su nacisti izolirali Židove od ostatka društava kojima su pripadali? Kako su Židovi reagirali na tu izolaciju?
- Što je obilježavalo židovsko vodstvo, obrazovanje, zajednicu, vjersku praksu i kulturu tijekom Holokausta?
- U kojoj mjeri i na koje načine su Židovi mogli pružiti otpor? U kojoj mjeri su to činili? Što ih je ograničavalo ili osnaživalo u tim odlukama i postupcima?
- Kako su muškarci, žene i djeca bili različito pogođeni nacističkim progonom i kako su na njega reagirali?

2.4.3 Relevantnost Holokausta za suvremena pitanja

Nastavnici bi trebali stvoriti prilike za raspravu o tome kako se Holokaust odnosi na današnje učenike. Uvijek treba paziti da se takve rasprave temelje na činjenično točnom znanju i razumijevanju povijesti Holokausta. Pitanja koja treba obraditi mogu uključivati sljedeće:

- Kako proučavanje progona žrtava nacističke ideologije može unaprijediti razumijevanje utjecaja kršenja ljudskih prava na današnja društva? Konkretno, što nam može reći o odnosima između stereotipa, predrasuda, traženja žrtvenih jaraca, diskriminacije, progona i genocida?
- Kako znanje o židovskim izbjeglicama prije, tijekom i nakon Holokausta može biti relevantno za razumijevanje iskustava izbjeglica danas?
- Kako se učenjem o Holokaustu može dobiti uvid važan za razumijevanje različitih i ustrajnih izraza antisemitizma danas?
- Što nam učenje o Holokaustu može reći o procesu genocida, s njim povezanim znakovima upozorenja i mogućnostima intervencije koje bi mogle ojačati suvremene napore za sprječavanje genocida?
- Postoje li konteksti u kojima korištenje slikama i diskursom Holokausta nije korisno ili je problematično? Postoje li prikazi Holokausta koji su posebno problematični?

INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

Treći dio:

Kako poučavati o Holokaustu?

Ne postoji jedan „pravilan“ način poučavanja ni idealna metodologija za bilo koji predmet koja bi bila prikladna za sve nastavnike i učenike. Preporuke koje slijede, temeljene na praktičnim iskustvima, namijenjene su za pomoć nastavnicima u izradi operativnih nastavnih planova koji uzimaju u obzir potrebe njihovih učenika.

3.1 Krovna načela

3.1.1 O Holokaustu se može uspješno poučavati; ne bojte se pristupiti ovoj temi

Neki nastavnici oklijevaju istraživati povijest Holokausta zbog mogućih i percipiranih teškoća i osjetljivosti u poučavanju te teme. Iako se mogu javiti izazovi zbog nevoljkosti nekih učenika da budu empatični prema Židovima, obično zbog političkih ili ideoloških razloga, to nije uobičajena „početna postavka". Česti su izazovi za nastavnike kako prenijeti razmjere tragedije, dubine do kojih čovječanstvo može pasti, kako uključiti učenike bez traumatiziranja i kako primjereno odgovoriti na njihove reakcije. Posebice, nastavnici moraju biti spremni odgovoriti na niz ponašanja i reakcija potaknutih intenzivnošću sadržaja.

Općenito, ne bojte se pristupiti ovoj temi. Iako se zadatak može činiti zastrašujućim, istraživanja i dosadašnja iskustva pokazala su da se o Holokaustu može uspješno poučavati i da to donosi mnoge koristi. Istražite i koristite se raznovrsnim dostupnim materijalima u kojima se opisuju metode, najbolje prakse i posebne strategije poučavanja, a koji se mogu upotrijebiti za pomoć u planiranju, osmišljavanju, provedbi i procjeni nastavnih jedinica.

S poviješću Holokausta mogu se upoznati učenici različite dobi ako su im metoda i sadržaj primjereni. Za mlađe učenike može biti prikladno usredotočiti se na pojedinačne priče o žrtvama, bijegu i spašavanju. Stariji učenici mogu se baviti složenijim i izazovnijim materijalom uz veću upotrebu odgovarajućih primarnih izvora. Odabir izvora i udžbenika treba provoditi uzimajući u obzir ove *Preporuke*, kao i u skladu s emocionalnim potrebama i životnim okolnostima učenika.

3.1.2 Budite precizni u primjeni jezika i definicija

- Preciznost korištenog jezika pri opisivanju pojmova i aktivnosti može pomoći učenicima da izbjegnu generalizacije koje zamagljuju razlike i otežavaju razumijevanje. Na primjer, pojmom „logor" koristi se za opis širokog raspona mjesta i lokacija. Iako su ljudi umirali i bili ubijani u mnogim logorima koje su stvorili nacisti i njihovi suradnici, nisu svi logori izgrađeni kao stratišta ili logori smrti. Različiti logori funkcionirali su na različite načine u različito vrijeme i uključivali su koncentracijske logore, logore za robovski rad i tranzitne logore, da spomenemo samo neke. Precizne definicije pomažu u izbjegavanju nesporazuma time što osiguravaju specifičnost.
- Korištenjem jasnom definicijom pojma „Holokaust" (ili „Šoa") može se od samog početka smanjiti zbrku. IHRA definira pojam „Holokaust" kao državno sponzorirani, sustavni progon i ubijanje Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine. Vrhunac progona i ubojstava dogodio se tijekom Drugoga svjetskog rata. Neke organizacije – čak i neke mjerodavne institucije – primjenjuju pojam „Holokaust" u vrlo širokom smislu kojim su obuhvaćene sve žrtve nacističkog progona. Ipak, većina povjesničara tog razdoblja koristi se preciznijom definicijom koja prepoznaje da su Židovi bili meta sustavnog progona i ubojstva na način koji njihovu sudbinu čini različitom od sudbine drugih. Tijekom tog razdoblja nacisti i njihovi suradnici počinili su i druge masovne zločine, uključujući genocid nad Romima. Ti zločini imaju svoje posebnosti i jedinstvene značajke. Osvijestite da se u različitim izvorima pojmovi možda razumijevaju i upotrebljavaju različito. Osigurajte dosljednu i točnu upotrebu pojmova.
- Prenesite činjenicu da je za mnoge ljude pojam „Holokaust" problematičan. Složenica od dviju grčkih riječi, termin „Holokaust", navodi na prinošenje žrtve spaljivanjem. Izraz može pogrešno implicirati da je masovno ubojstvo Židova bilo oblik mučeništva, a ne posljedica genocida. Zbog toga se mnogi radije koriste hebrejskom riječju „Šoa" koja znači 'katastrofa'.
- Budite jasni u vezi sa značenjem, povijesnim podrijetlom i odgovarajućim pravopisnim oblikom riječi „antisemitizam". Pogledajte IHRA-inu pravno neobvezujuću radnu definiciju antisemitizma, smjernice o pravilnom obliku i načinu pisanja riječi „antisemitizam" te povijesnom podrijetlu te riječi.
- Pružite učenicima priliku za kritičku raspravu o terminologiji. Izričito recite, na primjer, da su pojmovi poput „konačnog rješenja" ili „židovskog problema" bili eufemizmi koje su u određenome povijesnom trenutku stvorili i upotrebljavali počinitelji kako bi izrazili svoj svjetonazor, stoga nije riječ o neutralnom jeziku koji nepristrano opisuje prošle događaje. Slično tomu, treba dekonstruirati pojmove kao „geto" kako bi se razotkrila različita značenja kojima su se koristili nacisti nasuprot primjeni tih pojmova prije i poslije nacizma.
- Nastavnike se potiče da razmotre načine na koje se u društvu i kulturi govori o Holokaustu jer te ideje prisutne u društvenom prostoru mogu utjecati na razumijevanje učenika. Popularna kultura i diskurs mogu održavati postojeće mitove i zablude o povijesti. Primjena modela koji uključuje dosljednost, točnost i preciznost u jeziku može pomoći razotkriti predrasude. Publikacija *IHRA-ina razmatranja o terminologiji za poredbeno izučavanje Holokausta* pruža smjernice za nastavnike koji se koriste komparativnim pristupima u poučavanju i učenju o Holokaustu ili odgovaraju na takve pristupe.

3.1.3 Osigurajte širinu u obradi teme i kontekstualizirajte povijest

Holokaust je obuhvaćao niz povezanih događaja koji su prelazili nacionalne granice tijekom vremena te su se događali u kontekstu rata. Stoga ti događaji i dalje ostaju dijelom povijesti i povijesnih procesa na europskom prostoru i u svijetu u cjelini. Učenici bi trebali biti u stanju prepoznati da se Holokaust u različitim zemljama provodio na različite načine. Osim toga, genocid su omogućili različiti kratkoročni, srednjoročni i dugoročni čimbenici u europskoj i svjetskoj povijesti. Osigurajte prilike da se te čimbenike analizira tako što će se razmotriti širi konteksti u kojima su se dogodili događaji povezani s Holokaustom.

Znanstvenici su te dimenzije opsežno istražili. Pri osmišljavanju operativnoga nastavnog plana i planiranju pojedinačnih nastavnih jedinica pokušajte se koristiti autoritativnim i novijim akademskim studijama koje obuhvaćaju različite aspekte genocida i njegove evolucije.

3.1.4 Osigurajte pristup specijaliziranoj izobrazbi i stručnom usavršavanju nastavnika

Mogućnosti izobrazbe nastavnika, uključujući stručno usavršavanje i nastavnika koji su nedavno stekli kvalifikaciju i onih iskusnih, ključne su za izgradnju samopouzdanja, unaprjeđenje znanja te razvoj i održavanje relevantnih vještina potrebnih za učinkovito poučavanje o složenosti Holokausta. S pomoću inicijativa u području stručnog usavršavanja, koje se mogu provoditi uživo, na internetu ili hibridnim platformama, nastavnici bi trebali biti upoznati s novim izvorima i publikacijama, što im pomaže da istraže inovativne pristupe poučavanju i učenju. Preporučuje se da se ti programi redovito održavaju, da ih podržavaju vlade i ministarstva obrazovanja te da ih prati financijska i administrativna potpora. Važno je osigurati da partneri u stručnom usavršavanju budu priznate organizacije koje promiču najbolje prakse u obrazovanju o Holokaustu.

Vodstvo u poučavanju i učenju o Holokaustu potiče kontinuitet i dobru praksu. Prijenosom takvog vodstva na jednog ili više članova osoblja osigurava se stručnost i specijalizacija nastavnika te se istodobno potiče dijeljenje vještina i znanja s drugim kolegama.

3.1.5 Aktivno uključite učenike svih razina sposobnosti i potreba

Učenici svih razina sposobnosti i potreba mogu se aktivno uključiti i iskusiti uspjeh u učenju o Holokaustu. To uključuje one kojima su potrebni različiti oblici podrške ili one s dodatnim potrebama u procesu učenja. Pri poučavanju o Holokaustu primijenite svoje znanje, ali i iskustva svojih učenika.

Pružanje podrške uključivom obrazovanju znači i da donositelji obrazovnih politika, školske uprave, učitelji, nastavnici i dionici iz privatnog sektora osiguravaju dostupnost dovoljno dodatnih materijala. Kao i uvijek, važno je da su materijali: primjereni dobi; predstavljeni pristupačnim jezikom; napisani na razini usklađenoj s razinom čitatelja; u različitim formatima (tiskanim ili digitalnim), uključujući transkripte za audio sadržaj i grafičke prikaze; te da sadržavaju jasne upute. Osim toga, zadovoljavanje potreba pojedinačnih učenika s različitim stupnjem sposobnosti može zahtijevati dodatne prilagodbe procesa ili sadržaja, odnosno izmjene nastavnih materijala i pristupa. Stvorite prilike za učenike da uče isti sadržaj na različite načine, a da se pritom ostvare isti ciljevi učenja.

- Uklonite prepreke za učenike korištenjem nizom različitih alata, prilagodbi i pristupa. Ponudite razne mogućnosti za provjeru znanja i dodatna nastavna sredstva kako biste uključili više perspektiva i omogućili učenicima da pokažu razumijevanje gradiva na način koji najbolje odražava njihove individualne mogućnosti. Prilagodljivost u primjeni više strategija poučavanja, poput samostalnog rada, rada u parovima ili u skupinama, kao i prethodnog pregledavanja ili ponavljanja materijala, može dodatno podržati zalaganje i učenje.
- Dajte prednost najvažnijim područjima razvoja učenika u smislu znanja i vještina te omogućite različito usvajanje sadržaja. Može biti korisno promijeniti očekivanja u odnosu na ono što bi učenici trebali naučiti, a da se pritom ne snize obrazovna očekivanja. Odabir pristupa koji uključuje više razina učenja može pomoći osigurati da učenici s raznolikim obrazovnim potrebama budu smisleno uključeni i da se u punini svojih mogućnosti mogu baviti sadržajem o Holokaustu.
- Pri poučavanju o Holokaustu uzmite u obzir raznolike i promjenjive emocionalne kapacitete učenika, s obzirom na to da određene teme mogu biti posebno osjetljive za učenike s različitim sposobnostima. Predvidite potencijalne reakcije i unaprijed pripremite odgovarajuću podršku.
- Surađujte sa stručnjacima koji su specijalizirani za prilagođavanje sadržaja potrebama pojedinačnih učenika. Osigurajte tim stručnjacima uvid u posebnosti poučavanja i učenja o Holokaustu, kao što je opisano u preporukama u ovoj publikaciji. Time se može pomoći stručnjacima da razumiju tu posebnost i osigurati da su prilagodbe pedagoški utemeljene i usklađene s etičkim i povijesnim dimenzijama specifičnima za poučavanje i učenje o Holokaustu.

3.1.6 O Holokaustu se mogu poučavati učenici mlađe dobi; osigurajte da su sve nastavne jedinice, pristupi i materijali primjereni

U kontekstu ovih Preporuka učenici mlađe dobi obuhvaćaju one od deset do dvanaest godina. U fazama planiranja, pripreme i provedbe odvojite potrebno vrijeme kako biste osigurali da su sadržaj, jezik, odabrani materijali i pristupi primjereni dobi. Osigurajte da su predavanja i aktivnosti usklađeni s fazama emocionalnog razvoja te razvoja jezičnih i kognitivnih sposobnosti učenika mlađe dobi.

Istraživanja su pokazala da poučavanje o Holokaustu pomaže učenicima mlađe dobi razviti građanske vrijednosti i izgraditi empatiju, uz to što poboljšavaju svoje razumijevanje Holokausta. Međutim, susreti s materijalima o Holokaustu bez nadzora mogu dovesti do emocionalne štete, pogrešnih shvaćanja i nerazumijevanja. Činjenica da na internetu postoji golema količina materijala o Holokaustu i s njim povezanim temama izazov je za učenike mlađe dobi jer nisu u stanju razlikovati istinu od iskrivljavanja i laži.

Nastavnici mogu:

- osigurati siguran prostor u kojemu će se učenici mlađe dobi upoznati s Holokaustom, čime se sprječavaju navedena iskustva i posljedice
- osjetljivo reagirati ako se zbog osobne povijesti ili podrijetla učenika pojave složene situacije ili ako materijal pobudi neku reakciju
- pružiti točne odgovore na učenička pitanja.

Načela

- U fazi planiranja odaberite materijale, jezik i pristupe primjerene dobi.
- Prije poučavanja o Holokaustu procijenite stupanj emocionalnog razvoja i zrelost učenika mlađe dobi.
- Prije poučavanja o Holokaustu osigurajte da su učenici stekli prethodno znanje o Židovima i judaizmu.
- Utvrdite znanje stečeno u prethodnoj nastavnoj jedinici (ili više nastavnih jedinica) i provjerite učeničku razinu razumijevanja Holokausta prije nego što nastavite s obrazovnim programom.
- Pružite učenicima priliku da postavljaju pitanja, istražuju pogrešna shvaćanja, provjeravaju svoje razumijevanje te izraze mišljenja i osjećaje koje materijal pobudi u njima.
- Pažljivo odaberite materijale pazeći da:
    - ne sadržavaju eksplicitne slike ili opise koji za učenike mogu biti uznemirujući
    - svjedočanstva preživjelih (ako se njima koristi) budu primjerena dobi i uzimaju u obzir dobrobit učenika
    - sadržaj prenosi tragediju Holokausta bez traumatiziranja učenika i pretjeranog pojednostavnjenja Holokausta.
- Predvidite vrijeme za razmišljanje.
- Sadržaj predavanja ograničite na teme nepovezane s (bivšim nacionalsocijalističkim) logorima.
- Kada se koristite romanom kao podlogom i kontekstom za učenje, u poučavanje i učenje o Holokaustu uključite i činjenične izvore.
- Pružite učenicima mogućnost za samostalne nastavne aktivnosti.

Pitanja koja treba razmotriti

- Učenje o Holokaustu upoznavanjem s individualnim iskustvima može pomoći učenicima mlađe dobi u izgradnji empatije te također rehumanizira žrtve. Međutim, unatoč njihovoj učinkovitosti, osobne priče mogu uznemiriti učenike mlađe dobi. Odaberete li priču s optimističnim završetkom, lakše će se izbjeći trauma na početku učenja o Holokaustu i potaknuti rasprava o hrabrim i jedinstvenim postupcima spasitelja i pomagača (Pravednika među narodima). Čak i teme koje su prikladne za prvo suočavanje učenika mlađe dobi s učenjem o Holokaustu zahtijevaju pažljivo razmatranje jer mogu uključivati traumatični sadržaj. Gdje je to moguće, uključite lokalnu povijest u programe učenja ili je s pomoću njih istražite.
- Roditelji mogu biti zabrinuti zbog toga što njihova djeca uče o Holokaustu. Upoznavanje roditelja s obrazovnim programom i pružanje prilike da postavljaju pitanja nastavnicima ublažavaju zabrinutost i potiču podršku roditelja. Nastavnici bi također trebali ponuditi roditeljima savjete o aktivnostima njihove djece na internetu, npr. uputiti ih na odgovarajuće mrežne stranice i zamoliti ih da provjeravaju internetske aktivnosti svoje djece kako bi osigurali da se njihova djeca ne koriste mrežnim stranicama koje sadržavaju uznemirujuće, eksplicitne vizualne sadržaje.

3.2 Nastavne aktivnosti i sveobuhvatni pristupi

3.2.1 Stvorite pozitivno okružje za učenje, s aktivnim pedagoškim metodama i pristupom usmjerenim učenicima

Pokušajte stvoriti otvoreno i sigurno okružje za učenje u kojemu učenici imaju dovoljno prostora i vremena za razmišljanje, gdje ih se potiče da postavljaju pitanja, raspravljaju o svojim mislima i strahovima te dijele ideje, mišljenja i brige.

Holokaust dovodi u pitanje mnoge pretpostavke koje mladi ljudi mogu imati o prirodi društva, napretku, civilizaciji i ljudskom ponašanju. Učenici mogu reagirati obrambeno, iskazati negativne osjećaje ili nespremnost da dublje istražuju povijest nacističkog razdoblja ili Holokausta. Osim toga, njihove reakcije dijelom mogu činiti i alternativni pogledi i stajališta. Pozitivno okružje za učenje uz osjećaj međusobnog povjerenja omogućuje da se takva pitanja otvore i da se o njima raspravlja.

Učenici grade razumijevanje svijeta pretežno vlastitim istraživanjem i otkrivanjem te komunikacijom s drugima, a ne samo tako što im znanje prenose nastavnici. Usvojite pristup usmjeren učenicima u kojemu je uloga nastavnika olakšati otkrivanje, a ne samo prenijeti znanje, te potaknite učenike da preuzmu aktivnu ulogu u vlastitom učenju.

3.2.2 Budite osjetljivi na podrijetlo i osobnu povijest učenika, na njihove emocije i ono što ih brine

Učionice su rijetko homogene u smislu vjerskog, kulturnog, društvenog ili etničkog podrijetla. Svaki od učenika donosi vlastitu povijest, predrasude, osobne emocije i brige. Osim toga, na način na koji učenici pristupaju temi mogu utjecati rasprave u javnosti, trendovi povezani s antisemitizmom, društveni mediji i aktualna politička pitanja. Raznolika priroda svake učionice kao i tekuće javne rasprave nude višestruke mogućnosti da se Holokaust učini relevantnim za učenike i da se oni založe u toj temi.

Pokažite osjetljivost za osjećaje i mišljenja učenika, posebno o pitanjima koja se stvarno na njih odnose. Omogućite da se ta pitanja otvoreno rasprave. Budite spremni istražiti povijest drugih genocida, rasizma, ropstva, progona ili kolonijalizma u modernom svijetu. Pazite da se napravi jasna razlika među različitim slučajevima, uključujući u odnosu na uzroke i prirodu svakog od njih. Raspravite o tome koja je razlika između „uspoređivanja“ i „izjednačivanja“.

Smatraju li neki učenici da patnja i progon skupina s kojima se oni identificiraju, tijekom povijesti ili u suvremenosti, nisu uzeti u obzir, mogu se opirati učenju o progonu i ubojstvu drugih. Osigurajte da učenici u različitim obrazovnim kontekstima dobiju priliku učiti o drugim takvim pitanjima te osigurajte da se ta razmatranja ne pretvore u pokušaje odvagivanja relativne razine patnje.

3.2.3 Razmislite o svrsi i opravdanosti korištenja pisanih i vizualnih materijala – posebno onih uznemirujuće prirode

Slike i tekst treba birati s pažnjom i radi ostvarivanja namjeravanoga pozitivnoga obrazovnog ishoda. Poštovanje i prema žrtvama Holokausta i prema učenicima u obrazovnom okružju traži da pristup bude osjetljiv i da se pažljivo razmisli o tome što je prikladan materijal. Korištenjem uznemirujućih slika radi šokiranja i užasavanja ponižavaju se žrtve i mogu se pojačati stereotipi o Židovima kao žrtvama. Nekim se slikama također možda pokazuje nedostatak obzira za osjetljivost učenika u vezi s ljudskom traumom ili doličnošću. Holokaust se može učinkovito poučavati bez korištenja eksplicitnih fotografija ili filmskih snimaka.

Kao i prilikom korištenja terminologije, osigurajte točnost tako da provjerite dolaze li svi materijali iz pouzdanih i provjerenih izvora. Počinitelji su stvorili mnoge fotografije, filmove i dokumente koji mogu biti korisni obrazovni izvori, pod uvjetom da je kontekst eksplicitno naveden. Nastavnici bi trebali stalno preispitivati svoju upotrebu izvora i pitati se kojem ostvarivanju obrazovnih ishoda služi korištenje određenih materijala.

3.2.4 Individualizirajte povijest prevođenjem statističkih podataka u osobne priče

Pružite učenicima priliku da one koje su nacisti progonili vide kao pojedince. Nastavnici mogu pronaći metode kojima će razmjere Holokausta i brojeve žrtava svojim učenicima učiniti stvarnima. Mnogima će biti teško povezati se s tragedijom Holokausta ako se ona predstavi samo u statističkim terminima. Ponavljanim pozivanjem na „šest milijuna“ riskira se da se zajednice i pojedince svede na bezličnu masu, a pokušaji da se golemost brojeva vizualizira ili na drugi način zamisli mogu dovesti do dodatne depersonalizacije i dehumanizacije.

Umjesto toga, gdje god je to moguće, koristite se studijama slučaja, svjedočanstvima preživjelih te pismima i dnevnicima iz tog razdoblja kako biste pokazali ljudsko iskustvo. Učenici bi trebali moći dati primjere za činjenice da se iza svake „statistike“ nalazila stvarna osoba, sa životom prije Holokausta, koja je živjela u kontekstu obitelji, prijatelja i zajednice. U svakom trenutku naglašavajte dostojanstvo i humanost žrtava.

3.2.5 Omogućite da se istraži složena priroda uloga koje su ljudi imali umjesto da pojačavate stereotipe

Usredotočenost na priče pojedinaca, moralne dileme s kojima su se suočavali i izbore koje su činili može povijest Holokausta učiniti bližom i zanimljivijom za učenike te relevantnijom za njihove živote danas.

Osigurajte povijesne izvore koji učenicima omogućuju da razotkriju složene čimbenike koji utječu na ljudsko djelovanje. Pokažite kako su stvarni ljudi donosili odluke koje su pridonijele događajima koji su se dogodili raspravom o tome kako su na njihove postupke utjecali raznovrsni čimbenici kao što su društvena struktura, ekonomija, ideologija, osobna uvjerenja i motivacijski čimbenici. Pojmovi poput „počinitelj“, „promatrač“, „žrtva“ i „spasitelj“ razvili su se tijekom vremena u području istraživanja Holokausta kako bi se klasificirale i analizirale određene vrste povijesnih sudionika. Osigurajte da učenici razumiju da te kategorije nisu izravno izvedene iz prošlosti, već su naknadno nametnute. Ljudsko ponašanje obično se preklapa s više kategorija i fluidno je. Osoba opisana kao „promatrač“ u jednom kontekstu mogla je biti „počinitelj“ u drugoj situaciji ili čak „žrtva“ u nekoj trećoj.

Pazite da ne pojačavate stereotipe koji navode na to da su svi spasitelji bili heroični, svi promatrači apatični, a svi počinitelji sadisti. Iznad svega naglasite da „žrtve“ nisu bile nemoćne, već su reagirale na teške i stresne situacije na načine uvjetovane njihovom dobi, podrijetlom i kontekstom. Posebnu pozornost treba posvetiti izbjegavanju lakih generalizacija o „nacionalnom karakteru“ te ih, ako se pojave, treba osporavati.

3.2.6 Ne pokušavajte opravdati počinitelje opisujući ih kao „neljudska čudovišta“

Motivacije počinitelja potrebno je detaljno proučiti. Učenici se mogu koristiti primarnim izvorima, studijama slučaja i pojedinačnim biografijama kako bi procijenili relativnu važnost pojedinih čimbenika. Društvena struktura, ekonomija, ideologija, predrasude, propaganda, ksenofobija, dehumanizacija, pritisak vršnjaka, kriminalna psihopatologija i motivacijski čimbenici poput straha, moći ili pohlepe imali su ulogu u odlukama pojedinaca da sudjeluju ili budu upleteni u Holokaust. Namjera nije normalizirati, već razumjeti kako to da su ljudi učinili ono što su učinili. Razumijevanje ne znači odobravanje.

Holokaust je bio događaj u ljudskoj povijesti čiji se uzroci mogu pronaći u ljudima. Iako su počinitelji počinili nehumana djela, većina nisu bili sadistički psihopati; označivanje počinitelja kao „zlih“ nije dovoljno objašnjenje za Holokaust. Umjesto toga nastavnici bi trebali pokušati pomoći učenicima postaviti drukčije i izazovnije pitanje: Kako je ljudski moguće da obični pojedinci koji su počinili okrutna djela i ubojstva nad drugima, uključujući žene i djecu, mogu biti očevi i muževi puni ljubavi, odnosno odane supruge ili majke?

3.2.7 Budite oprezni pri upotrebi simulacija i igranju uloga

Budite oprezni s upotrebom simulacija, kreativnog pisanja ili vježbi igranja uloga u kojima se učenici potiču da zamisle da su bili izravno uključeni u Holokaust. Pokušaji „povezivanja" mogu dovesti do pogrešnog izjednačivanja ili trivijalizacije kada učenici pokušavaju pronaći usporedbe s vlastitim životima. Neki mladi ljudi mogu se previše identificirati s događajima povezanima s Holokaustom te mogu osjetiti uzbuđenje zbog moći, pa čak i „glamuroznosti" nacista. Neki mogu pokazati morbidnu fascinaciju patnjom žrtava. Učenici čija je životna iskustva ili obiteljsku povijest obilježila trauma također mogu doživjeti intenzivan stres jer se istražujući povijest ponovno povezuju s tim epizodama.

Razmislite o provedbi aktivnosti u kojima se koristi „pozicijama promatrača" koji točnije odražavaju naš položaj u odnosu na prošlost. Na primjer, od učenika bi se moglo zatražiti da preuzmu ulogu nekoga iz neutralne zemlje tko reagira na te događaje: možda novinarke koja piše članak za svoje novine o progonu Židova, zabrinutoga građanina koji piše političaru koji ga zastupa ili aktivista koji pokušava mobilizirati javno mnijenje. Takve aktivnosti mogu motivirati učenje i istaknuti moguće korake koje učenici mogu poduzeti u vezi s događajima koji se na njih odnose u današnjem svijetu. Nastavnici mogu potaknuti istinsku empatiju s pomoću osobnih priča, studija slučaja i svjedočanstava preživjelih.

Nakon svake igre uloga, simulacije ili vježbe imaginacije obvezno provedite analitičku sesiju sa svim učenicima. Bitno je razumjeti kako su učenici reagirali na takav materijal i kako su ga usvojili.

3.2.8 Potaknite proučavanje lokalne, regionalne, nacionalne i svjetske povijesti i sjećanja

U zemljama u kojima su se dogodili događaji koji čine Holokaust uključite te događaje u nacionalnu povijest, uz prihvaćanje šireg europskog i sjevernoafričkog konteksta. Gdje je to moguće, ovo proučavanje treba povezati i s poviješću lokalne ili regionalne zajednice. Ta istraživanja mogu uključivati iskustva žrtava, spasitelja, počinitelja, suradnika, onih koji su pružali otpor i promatrača. Nacionalna ili lokalna povijest trebala bi se uzeti u obzir i u zemljama u kojima se Holokaust nije izravno dogodio, poput bivših savezničkih ili neutralnih država koje nisu bile okupirane tijekom Drugoga svjetskog rata. Relevantan sadržaj može uključivati pitanja o tome što se znalo o Holokaustu u to vrijeme i kako su nacionalne vlade i lokalne zajednice reagirale, na primjer, u stajalištima prema židovskim izbjeglicama. U svim zemljama nastavnici bi trebali potaknuti i olakšati preispitivanje uobičajenih „nacionalnih" narativa o tom razdoblju. Gdje je to primjereno, u tom bi se preispitivanju također trebalo istražiti kako je povijest Holokausta tijekom vremena uključena u nacionalne narative i javno sjećanje.

Osigurajte prostor za autentične glasove poput onih preživjelih, ali i perspektive suvremenih židovskih zajednica i drugih skupina koje su nacisti i njihovi suradnici ciljali tijekom Holokausta, poput Roma. Prostor u kojemu se dijele osobne priče mora biti siguran, a govornicima bi trebali biti pruženi poštovanje, podrška i priznanje.

3.2.9 Razmotrite uključivanje posjeta povijesnim lokalitetima i muzejima povezanima s Holokaustom u program učenja

Studijskim posjetima povijesnim lokalitetima i muzejima povezanima s Holokaustom mogu se stvoriti posebna iskustva učenja koja se razlikuju od učenja u učionici i koja mogu potaknuti i motivirati učenike na više načina.

Spomen-područja i muzeji pružaju učenicima opipljivu vezu s prošlošću i prilike za dubinsko proučavanje određenih mjesta i povijesnih trenutaka te za bavljenje osobnim pričama. Mogu obogatiti razumijevanje iskustava žrtava i potaknuti dublje razmišljanje o postupcima počinitelja, promatrača i drugih. Međutim, posjet povijesnom lokalitetu ili muzeju povezanom s Holokaustom nikada se ne smije smatrati zamjenom za učenje u učionici. Nastavnici bi trebali jasno odrediti ciljeve: Kako će posjet dopuniti, proširiti i razviti ono što je postignuto u učionici? Koje će posebne teme ili pitanja pomoći istražiti?

Posjet povijesnom lokalitetu ili muzeju može izazvati snažne emocionalne reakcije, stoga je pažljivo planiranje ključno. Odabrani lokalitet ili muzej trebaju biti primjereni dobi učenika. Na primjer, mnoga spomen-područja u bivšim nacističkim logorima imaju minimalnu preporučenu dob za posjetitelje. Učenici bi trebali biti pripremljeni za posjet i intelektualno i emocionalno. Prikažite im mjesta povezana s Holokaustom u kontekstu njegove šire povijesti i jasno dajte do znanja da je to moderno mjesto ujedno i spomenik s vlastitom poviješću koja nam govori ne samo o Holokaustu, već i o tome kako se on pamti i obilježava. Prenesite učenicima da ne postoji samo jedna emocionalna reakcija koja se očekuje tijekom posjeta povijesnom lokalitetu ili muzeju te da pojedinci mogu reagirati različito. Naglasite da je tijekom posjeta važno ponašati se s poštovanjem.

Tijekom posjeta osigurajte dovoljno prostora i vremena za vođene rasprave i refleksiju – pokušajte osigurati da se posjet ne svede samo na to da vodiči na lokalitetu prenose informacije. Potaknite učenike da se aktivno koriste lokalitetom kao oblikom povijesnog dokaza s pomoću kojega mogu istražiti teme i pitanja otvorena tijekom nastave u pripremi posjeta. U većini spomen-područja i muzeja postoje stručni poučavatelji koji pružaju podršku tijekom vođenih i individualnih posjeta s obrazovnom svrhom. Osigurajte pauze kako biste učenicima omogućili da pokušaju obraditi katkad neočekivane emocije koje im se mogu javiti. Nakon posjeta odvojite neko vrijeme kako biste učenicima dali priliku za refleksiju o iskustvu te da ono što su naučili stave u širi kontekst.

Ako posjet nije moguć, razmotrite mogućnost virtualnih posjeta ili digitalnih izvora koje mnoga spomen-područja i muzeji sada nude. Oni mogu poslužiti kao svrhovita alternativa.

Uvijek imajte na umu emocionalnu dobrobit učenika, posebno onih koji su možda međugeneracijski povezani s Holokaustom ili drugim traumatičnim iskustvima. Nastavnici bi trebali biti spremni ponuditi podršku i stvoriti siguran, zaštićeni prostor u kojemu se učenici mogu izraziti.

3.2.10 Interdisciplinarnim pristupom može se obogatiti razumijevanje Holokausta

Događaji povezani s Holokaustom otkrivaju ekstreme ljudskog ponašanja koji se protežu u mnogim područjima ljudskog iskustva. Kao rezultat toga, tema je relevantna za nastavnike u nizu disciplina i predmeta. Interdisciplinarnim pristupom može se postići da učenici dublje razumiju Holokaust jer se on oslanja na različita područja stručnosti, temi se pristupa iz više perspektiva te se razumijevanje gradi na idejama i znanju stečenom u više područja istraživanja.

Učenje o Holokaustu tijekom povijesti izaziva snažne emocije, a poezija, umjetnost i glazba mogu pomoći učenicima da ih kreativno i maštovito izraze. Holokaust postavlja važna moralna, teološka i etička pitanja koja učenici mogu istraživati u kontekstu vjeronauka i/ili religijske kulture te građanskog odgoja i obrazovanja. Obrazovni projekti i programi, nacionalni i međunarodni, koji okupljaju učenike kako bi učili s vršnjacima iz drugih dijelova svoje zemlje ili iz drugih zemalja, mogu pridonijeti boljem razumijevanju lokalne, regionalne i svjetske povijesti Holokausta.

To zahtijeva dijalog i suradnju među nastavnicima iz različitih predmetnih, a možda i geografskih područja kako bi se osmislili ostvarivi ciljevi učenja te komplementarne aktivnosti prema rasporedu koji potiče znanje i razumijevanje. Digitalne platforme za učenje i komunikacijski alati mogu osigurati podršku za obrazovne aktivnosti učenika koji dolaze iz različitih područja znanja ili su na različitim lokacijama.

3.3 Kritičko razmišljanje i samorefleksija

3.3.1 Pokažite da Holokaust nije bio neizbježan

Činjenica da se neki povijesni događaj dogodio i da je dokumentiran ne znači da se morao dogoditi. Holokaust se dogodio jer su pojedinci, skupine i nacije donijeli odluke da djeluju odnosno da ne djeluju. Usmjeravanjem pozornosti na te odluke omogućuje se uvid u povijest i ljudsku prirodu te se snažnije pomaže učenicima da kritički razmišljaju o toj temi.

3.3.2 Povedite raspravu o složenosti povijesti

Podsjetite učenike da složeni događaji poput Holokausta često stvaraju više pitanja nego jednostavnih odgovora. Uče li se lekcije *iz* Holokausta, riskira se da se donesu pojednostavnjeni zaključci o tome što je dobro a što zlo te da dođe do površnog razumijevanja povijesti. Umjesto toga, uče li se lekcije *o* Holokaustu, postavljaju se dublja pitanja o prirodi individualnog izbora, „problemu zla" i načinima na koje se pojedinci suočavaju – ili ne – s prošlošću.

Omogućite učenicima da dubinski proučavaju i istražuju Holokaust, uključujući pitanja navedena u poglavlju *Što poučavati?* koja se bave dvojbama povezanima sa žrtvama, spasiteljima, progoniteljima i promatračima.

Osim toga, raspravite o provizornoj prirodi povijesnih „odgovora", na primjer, zbog pronalaženja novih ili gubitka nekih izvora. Potaknite učenike da svoj rad o Holokaustu vide kao nešto što će dovesti do daljnjega provizornog razumijevanja, a ne do konačnog odgovora.

Na kraju, iako bi komemoriranje i obrazovanje trebalo ostati odvojeno, komemorativne prakse mogu biti vrijedan način za rješavanje emocionalnih potreba učenika nakon što prođu zahtjevan proces učenja.

3.3.3 Pomozite učenicima razviti povijesnu svijest proučavanjem različitih interpretacija i načina sjećanja na Holokaust

Potaknite učenike na kritičku analizu različitih interpretacija Holokausta

Proces učenja u učionici i naše razumijevanje prošlosti uvijek su pod utjecajem širih kulturnih konteksta. Znanstveni i popularni prikazi Holokausta u igranim i dokumentarnim filmovima, masovnim medijima, likovnoj umjetnosti, kazalištu, romanima, memorijalnim centrima i muzejima oblikuju kolektivno pamćenje. Na svako tumačenje ili prikaz utječu okolnosti u kojima su stvoreni te oni možda govore podjednako o vremenu i mjestu u kojemu su nastali kao i o događajima koje prikazuju.

Otvorite prostor učenicima da razmotre kako i zašto se takva tumačenja i prikazi prošlosti stvaraju, kako su odabrani dokazi na kojima se temelje i koje su bile namjere onih koji su ih stvorili. Pomozite učenicima da shvate da, iako postoje legitimna područja rasprave o povijesti, sva tumačenja nisu jednako valjana.

Pozovite učenike da sudjeluju u nacionalnim i lokalnim tradicijama komemoracije i sjećanja te da razmisle o njima

Događaji poput obilježavanja dana sjećanja na Holokaust pružaju prilike za provođenje međugeneracijskih projekata, potiču raspravu među članovima obitelji o srodnim suvremenim pitanjima i olakšavaju druge oblike učenja u zajednici.

Osim što omogućuju da se učenje o Holokaustu prenese iz učionice u širu zajednicu, takve prigode same mogu biti predmet istraživanja i učenja. Učenike se može zamoliti da razmotre kako kulturni utjecaji oblikuju sjećanje i spomen-obilježja, kako je njihova lokalna zajednica odlučila razmišljati o svojoj prošlosti, kako različite skupine biraju elemente iz povijesti da bi oblikovale vlastite narative, bavi li se njihova nacija teškim aspektima svoje nacionalne povijesti i kako se takve komemoracije razlikuju od onih u drugim zemljama.

Stvorite priliku za refleksiju o ulozi povijesti u oblikovanju značenja i identiteta u sadašnjosti

„Povijesna svijest" priznaje da je svaki narativ o prošlim događajima oblikovan kontekstom u kojemu je narativ proizveden. Povijesna svijest prepoznaje da naše razumijevanje prošlosti ima značenje za pojedince i skupine u sadašnjosti te da će oblikovati očekivanja za budućnost.

„Kolektivno pamćenje" je način na koji se skupina ljudi sjeća povijesnog iskustva, često odražavajući vrijednosti određenog društva, i prenosi to sjećanje s jedne generacije na drugu. Kolektivno pamćenje utjelovljeno je, na primjer, u javnim danima sjećanja, muzejima i spomenicima te drugim vrstama potvrđenih nacionalnih narativa. Omogućite učenicima da ispitaju na koje su načine oni dio kolektivnog sjećanja s pomoću javnih ustanova i društvenih veza poput škole, medija i obitelji.

Budući da se učenici susreću s različitim povijesnim narativima o Holokaustu, potaknite ih da postavljaju pitanja poput:

- Zašto se ključni aspekti tih narativa razlikuju?
- Koji su elementi prisutni, a koji odsutni u različitim narativima o Holokaustu?
- Što bi mogao biti razlog razlikama u naglasku među različitim narativima?

Prepoznavanje toga kako na naše razumijevanje prošlosti utječu kulturni, politički i vremenski konteksti te današnji identiteti može omogućiti učenicima da razviju svoju povijesnu svijest.

3.3.4 Predstavite židovski narod izvan okvira Holokausta

Židovski narod ima dugu povijest i bogatu kulturnu baštinu koje su oblikovale europski identitet i kulturu. Osigurajte da se židovsko iskustvo tijekom Holokausta smjesti u povijesni kontekst tako što ćete prikazati život prije i poslije njega. Omogućite učenicima da prepoznaju kako su Židovi više od dehumaniziranih i degradiranih žrtava nacističkog progona. Osigurajte da učenici razumiju kakav je golem gubitak za suvremenu svjetsku kulturu proizišao iz uništenja bogatih i vibrantnih židovskih zajednica u Europi.

Istraživanje bogatstva i raznolikosti židovskog identiteta i života židovskih zajednica:

- pomaže učenicima razumjeti da su Židovi bili pojedinci s vlastitom individualnošću, a ne samo žrtve
- osporava uobičajene stereotipe o Židovima i antisemitske motive
- ponovno humanizira židovske žrtve Holokausta
- izbjegava da judaizam bude definiran Holokaustom.

Gdje je to moguće, pružite učenicima priliku za interakciju s lokalnom židovskom zajednicom ili posjet židovskomu muzeju. Židovi diljem svijeta razlikovali su se (i još uvijek se razlikuju) po povijesti, kulturi i tradiciji, npr. Aškenazi, Sefardi i Mizrahi. Slično tomu, razina i oblik vjerskih obreda i praksi ovise o tome kojoj denominaciji judaizma pojedinac pripada. Nadalje, tijekom Holokausta u Židove su bili uključeni ljudi koji nisu bili vjernici određene vjere, ali su sebe ipak smatrali Židovima.

Osim toga, Židovi su politički raznoliki. Razvijanje svijesti o toj raznolikosti posebno je važno za nastavnike u onim zajednicama u kojima je malo ili nimalo Židova ili one nastavnike čiji učenici Židove doživljavaju kao homogenu skupinu s istom kulturom, vjerskom praksom i političkim uvjerenjima.

3.3.5 Osigurajte da učenici razumiju ulogu antisemitizma u Holokaustu i njegovu postojanost danas

Razumijevanje antisemitizma i nacističkog antisemitizma sastavni je dio poučavanja i učenja o Holokaustu. Proučavanje duge povijesti antisemitizma omogućuje učenicima pratiti evoluciju ideja koje su oblikovale nacistički svjetonazor i razumjeti kako je rasprostranjenost različitih oblika antisemitizma u Njemačkoj i diljem Europe olakšala sudjelovanje i suradnju u Holokaustu.

Budite posebno pažljivi kada se Holokaust poučava izvan konteksta povijesti, primjerice u sklopu građanskog odgoja ili antirasističkih obrazovnih programa, kako biste osigurali da se posebna uloga antisemitizma kao uzroka Holokausta ne izgubi. Pristupi učenju u kojima se Holokaust prikazuje isključivo kao opća lekcija o rasizmu ili predrasudama mogu nenamjerno umanjiti povijesnu važnost Holokausta te marginalizirati ili isključiti iskustva Židova. Slično tomu, usporedbe s drugim događajima treba provoditi s oprezom, poštujući posebne okolnosti svakog od njih. U tekstu *IHRA-ina razmatranja o terminologiji za poredbeno izučavanje Holokausta* dane su smjernice za provođenje takvih usporedbi.

Također, istaknite posebno mjesto Holokausta u povijesti antisemitizma. Učenici bi trebali biti svjesni posebnih obilježja Holokausta i ne bi ga trebali doživljavati kao neizbježnoga ni kao „samo još jednu“ epizodu u dugoj povijesti progona. Osim toga, osigurajte da učenici razumiju da su primjeri ponavljajućih antisemitskih motiva s kojima se susreću neistiniti. Čuvajte se svake sugestije da bi moglo postojati „razumno objašnjenje“ za antisemitske progone tijekom vremena.

Važno je da učenici prepoznaju da antisemitizam nije nestao 1945. godine. Proučavanje postojanosti antisemitizma može pomoći učenicima bolje prepoznati poricanje i iskrivljavanje istine o Holokaustu te antisemitsku retoriku koja traje i danas.

Međutim, samo poučavanje i učenje o Holokaustu nije i ne bi se trebalo smatrati protuotrovom za suvremeni antisemitizam. Proučavanje povijesti ne osposobljava automatski učenike da prepoznaju ili se kritički suoče sa svim suvremenim oblicima antisemitizma. Suvremeni antisemitizam često se očituje na novim platformama, posebno na internetu, te u različitim jezicima i kontekstima – uključujući kodiranu retoriku ili politički diskurs koji prelazi u antisemitizam, poput upotrebe riječi „cionist“ kao pogrdne zamjene za riječ „Židov“.

Nastavnici bi stoga trebali razlikovati poučavanje o Holokaustu kao povijesnom događaju od bavljenja suvremenim antisemitizmom. Tim dvjema temama poučavanja ostvaruju se različiti pedagoški ciljevi te one zahtijevaju različite strategije i izvore.

3.3.6 Izbjegavajte legitimiziranje iskrivljavanja i poricanja prošlosti

Izravno poricanje Holokausta možda je rijetko, ali iskrivljavanje istine raširenija je pojava. I iskrivljavanje i poricanje potkopavaju kritičko razmišljanje tako što ignoriraju i omalovažavaju povijesne dokaze i razumijevanje povijesti temeljeno na činjenicama.

Poricanje Holokausta – koje IHRA definira kao „diskurs i propagandu koji poriču povijesnu stvarnost i opseg istrebljenja Židova" – često je ideološki motivirano i dio je teorije zavjere koja čini sastavni dio modernog antisemitizma. Element zavjere u poricanju Holokausta obilježava tvrdnja da Židovi preuveličavaju ili čak izmišljaju Holokaust kao povijesni događaj kako bi stekli financijsku korist, utjecaj ili moć. Poricatelji pokušavaju posijati sjeme sumnje namjernim iskrivljavanjem i pogrešnim predstavljanjem povijesnih dokaza. Pazite da nesvjesno ne legitimizirate poricatelje sudjelovanjem u raspravi o prividnim dvojbama. Treba biti oprezan da se ne bi dala platforma ideološki motiviranim poricateljima. Nemojte uzimati poricanje Holokausta kao legitiman povijesni argument ni pokušati opovrgnuti stajalište poricatelja normalnom povijesnom raspravom i upotrebom racionalnih argumenata.

Kao i mnoge druge teorije zavjere, poricanje Holokausta može izazvati zanimanje i znatiželju učenika jer te teorije dovode u pitanje uvriježena i široko prihvaćena činjenična stajališta za koje se smatra da ih zauzimaju oni na vlasti. U ovom slučaju kritička pitanja o Holokaustu nisu nužno utemeljena na ideološkom uvjerenju, već mogu biti motivirana pokušajem da se ospore prihvaćena stajališta i testiraju reakcije nastavnika ili drugih autoriteta. U tom slučaju, pokušajte utvrditi čime su motivirani komentari koji teže poricanju, bilo raspravom u učionici bilo razgovorom jedan na jedan. Vrlo korisno polazište za takve rasprave može biti pitanje zašto su takve perspektive važne učenicima.

Iskrivljivanje istine o Holokaustu – „namjerni pokušaji da se opravda ili umanji utjecaj Holokausta ili njegovih glavnih elemenata" – može biti motivirano različitim čimbenicima. Ono uključuje, ali nije ograničeno na umanjivanje učinka Holokausta i prikrivanje odgovornosti nacističke Njemačke i/ili njezinih suradnika okrivljavanjem drugih. Poricanje i iskrivljavanje istine, uključujući politizaciju i zloupotrebu povijesti za populističku i nacionalističku propagandu, mogu biti usmjereni na druge povijesne događaje izvan Holokausta. To se također odnosi na poricanje i iskrivljavanje istine povezane s genocidom nad Romima i Sintima, u kojima se često skupinu žrtava prikazuje kao kriminalni element koji zaslužuje progon.

Iskrivljivanju se može suprotstaviti pozivanjem na činjenice temeljene na povijesnim dokazima dostupnima u primarnim izvorima i znanstvenoj literaturi. Nastavnicima u osmišljavanju odgovarajuće reakcije i strateškom pristupu pronalasku rješenja za slučajeve iskrivljavanja istine u učionici mogu pomoći refleksija i znatiželja o tome gdje su učenici došli do dezinformacija i što ih je motiviralo da ih upotrijebe.

Dubinsko istraživanje iskrivljavanja istine i poricanja Holokausta može se i treba odvojiti od povijesti Holokausta. Takvo istraživanje može biti relevantno u kontekstu zasebne jedinice posvećene tomu kako su se oblici antisemitizma razvijali tijekom vremena ili kao projekt u sklopu medijskih studija kojim se istražuje manipulacija, lažno predstavljanje i iskrivljavanje činjenica kojima su se skupine koristile u političke, društvene ili ekonomske svrhe. IHRA-ina radna definicija poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu može se upotrijebiti s definicijama i dodatnim izvorima navedenima na kraju ovog dokumenta. IHRA-ine *Preporuke za prepoznavanje i suzbijanje iskrivljavanja istine o Holokaustu* pružaju daljnje informacije u tom području, kao i IHRA-in i UNESCO-ov program usavršavanja za suzbijanje iskrivljavanja istine o Holokaustu.

3.4 Izvori i materijali za učinkovito poučavanje i učenje

3.4.1 Omogućite učenicima pristup primarnim izvorima

Pružite učenicima priliku da kritički analiziraju izvorni materijal i da shvate da analiza, tumačenje i prosuđivanje moraju biti utemeljeni na pažljivom tumačenju povijesnih dokaza.

Počinitelji, žrtve, spasitelji i promatrači razotkrivaju se u pismima, dnevnicima, novinama, govorima, umjetničkim djelima, naredbama i službenim dokumentima iz tog vremena. Primarni izvorni materijal ključan je za bilo kakvo smisleno istraživanje motivacije, razmišljanja, osjećaja i postupaka ljudi u prošlosti kao i za svaki ozbiljan pokušaj razumijevanja zašto su ljudi donosili odluke koje su donosili ili zašto su se događaji dogodili onako kako jesu.

3.4.2 Koristite se svjedočanstvima kako biste stvorili jedinstvenu vezu s prošlošću

Osim učenja o povijesti, uključivanje svjedočanstava iz prve ruke, npr. onih koji su preživjeli Holokaust, spasitelja i osloboditelja, pomaže učenicima shvatiti kako su događaji utjecali na pojedince. Prisjećanje na događaje iz te perspektive pruža prilike za razlikovanje činjenica od osobnih stajališta, za refleksiju o prirodi sjećanja i sudjelovanje u jedinstvenome i nezaboravnome iskustvu učenja.

Kada pozivate preživjeloga ili svjedoka Holokausta da govori skupini, razmislite o pripremi prije, tijekom i nakon tog iskustva kako biste maksimalno iskoristili potencijal da učenici ostvare pozitivan dijalog s govornikom. Osigurajte da učenici dobro razumiju ključne povijesne događaje.

Kako biste potaknuli korisnu i otvorenu razmjenu, razmislite o tome da unaprijed proučite kontekst iz kojega stiže govornik. Pomozite učenicima shvatiti da govorniku i dalje može biti bolno povezati se s intenzivnim osobnim iskustvima iako je prošlo mnogo vremena od konkretnih ključnih događaja. Potaknite učenike da pitaju ne samo o tome što se dogodilo osobi tijekom Holokausta, već i o njezinu životu prije i poslije, kako bi učenici dobili osjećaj za osobu u cjelini i za to kako je govornik nastavio živjeti sa svojim iskustvima.

Kako se broj svjedoka Holokausta smanjuje, dobru alternativu pružaju snimke svjedočanstava i svjedočanstva koja se koriste digitalnim tehnologijama. Zbog složene prirode snimljenih svjedočanstava kao izvora pripremite nastavne jedinice u kojima se svjedočanstvima koristi na interpretativan način kako bi se podržalo razumijevanje, a ne kao jednostavnim ilustracijama povijesnih događaja. Umjesto svjedočanstvima u punoj dužini koristite se pažljivo odabranim isječcima kako bi se ispunili pedagoški ciljevi nastavne jedinice. Obratite posebnu pozornost na odabir isječaka koji imaju dublje slojeve značenja kako bi učenici mogli istražiti svjedočanstva i iz kognitivne i iz afektivne perspektive. Uvijek navedite povijesni kontekst i kontekst intervjua.

Jedna točka koja bi se mogla istražiti je vremenski razmak između povijesnog iskustva i vremena izlaganja svjedočanstva. Učenici mogu razmisliti o tome kako na snimljeno svjedočenje utječu činjenica da je riječ o intervjuu, procesi historizacije i kolektivnog pamćenja te promjene okolnosti osobe koja svjedoči.

3.4.3 Budite svjesni potencijala i nedostataka svih nastavnih materijala

Procijenite povijesnu točnost svih nastavnih materijala i kontekstualizirajte sve dokaze. Uključite osobne priče, a gdje god je to moguće one s poveznicama na lokalni kontekst ili događaje. Korištenje dnevnicima, pismima, fotografijama i drugim dokazima koji su povezani sa žrtvama i preživjelima može pomoći da se njihovi glasovi čuju. Koristite se studijama slučaja koje osporavaju i ruše negativne stereotipe o skupinama žrtava koji mogu biti prisutni u društvu ili među učenicima. Kako biste razvili kritičko razmišljanje, zamolite učenike da raspravljaju o sadržaju i usmjerenju udžbenika i drugih nastavnih materijala.

Imajte na umu da su mnoge dokaze o Holokaustu, bilo da je riječ o pisanim dokumentima, fotografijama ili filmovima, proizveli nacisti. Imajte na umu da prikazom nacističke propagande i korištenjem fotografijama ili snimkama masovnih zločina neki nastavni materijali mogu pojačati negativna stajališta o žrtvama i ponovno ih objektivizirati, degradirati i dehumanizirati.

Na kraju, svakako uzmite u obzir kognitivni i emocionalni razvoj učenika. Osigurajte da su slike i tekstni materijal prikladni i da su učenici dobro pripremljeni za njihov mogući emocionalni učinak. Osigurajte učenicima vrijeme za razmišljanje i naknadnu raspravu o njihovim reakcijama.

3.4.4 Korištenje fikcijom i imaginativnim izvorima

Romani, novele, pjesme i igrani filmovi o Holokaustu nikada ne mogu zamijeniti temeljito proučavanje povijesnih događaja, ali mogu ponuditi osobni pristup i poseban uvid u prirodu i posljedice zločina. Djela o Holokaustu visoke estetske vrijednosti vjerojatno će izazvati empatiju i razumijevanje usredotočenjem na individualno iskustvo žrtava te olakšavanjem razumijevanja događaja. Međutim, to mogu postići samo ako njihov jezik i kompozicija izbjegavaju sentimentalizaciju i kič.

Fikcionalni izvori trebali bi uzeti u obzir konkretne događaje, činjenice i okolnosti Holokausta, bez povijeno neutemeljene manipulacije i izmjena. Ovo načelo proteže se i na filmove temeljene na biografskoj ili memoarskoj literaturi, koji često uzimaju znatne slobode s istinom iz izraza „temeljeno na istinitoj priči". Važno je da učenici razumiju s kojim su ciljevima proizvedena ta djela i da su u stanju „čitati" vizualne informacije iz kinematografske i/ili simboličke perspektive. Filmski stvaratelji koriste se vizualnim informacijama kako bi uvjerili gledatelja da vjeruje u narativ koji oni nude. To može dovesti do pogrešnih tumačenja povijesne stvarnosti Holokausta i izložiti učenike raznim oblicima netočnih tumačenja.

Međutim, korištenjem djelima fikcije i imaginativnim izvorima može se također:

- razvijati kritičko razmišljanje o povijesnim narativima i povijesnu svijest
- potaknuti interdisciplinarno učenje o Holokaustu
- pomoći učenicima da prepoznaju jezik diskriminacije i rasizma.

Osim toga, fikcija može učenicima mlađe dobi pružiti „prilagođenu" inačicu prošlosti, u smislu da događaje prikazuje na način primjeren dobi, a istodobno održava povijesnu točnost. Ilustracije u slikovnicama mogu učenicima mlađe dobi pružiti vizualne podražaje primjerene dobi, što podržava njihov proces učenja.

Prvi izazov za nastavnike je pronaći i upotrijebiti fikcionalne izvore koji zadovoljavaju navedene kriterije. To znači da nastavnici moraju imati dovoljno čvrsto povijesno znanje kako bi s pouzdanjem razlikovali netočne informacije ili iskrivljavanje (fikciju) od točnih ili stvarnih povijesnih činjenica (istine). Fikcionalni izvori su dodatni materijali, a ne zamjena za činjenične, arhivske izvore. Nastavnici bi se trebali savjetovati s kolegama koji predaju povijest kako bi pronašli odgovarajuće informativne tekstove i rezultate povijesnih istraživanja kojima će se koristiti uz upotrebu fikcionalnih izvora.

Odgovornost je svakog nastavnika spriječiti širenje dezinformacija o Holokaustu. To neizbježno znači da su neki fikcionalni izvori, unatoč svojem ugledu, privlačnosti ili dostupnosti, problematični i ne bi se trebali upotrebljavati u poučavanju i učenju o Holokaustu.

Roman i film *Dječak u prugastoj pidžami* često se koristi u učionicama u kojima se nastava održava na engleskom jeziku. Iako priča može potaknuti zanimanje učenika, detalji i narativ ni romana ni filma nisu vjerni povijesnim činjenicama i stvaraju lažne dojmove o žrtvama, počiniteljima i ključnim mjestima stradanja. Istraživanje tih problema usporedbom s povijesnim izvorima i dokazima može biti osnova za poticanje kritičke analize kada je riječ o naprednim učenicima, ali učenici s malo ili bez predznanja vjerojatno će usvojiti dezinformacije o Holokaustu koje možda nikada neće biti osporene, a kamoli ispravljene.

3.4.5 Digitalna pismenost i digitalni alati

Kao dio šire posvećenosti podizanju medijske pismenosti, digitalna pismenost bi u kontekstu obrazovanja o Holokaustu trebala biti prepoznata kao ključna vještina. Digitalna pismenost podrazumijeva sposobnost kritičkog vrednovanja informacija na internetu, razumijevanja mehanizama djelovanja digitalnih platformi i snalaženja u odnosu na utjecaj algoritama, vizualnih medija i društvenih mreža na povijesne narative. U kontekstu obrazovanja o Holokaustu to podrazumijeva osposobljavanje učenika za razlikovanje pouzdanih izvora i prepoznavanje iskrivljavanja istine, senzacionalizma i manipulativnog uokvirivanja informacija. Jačanje digitalne pismenosti osnažuje učenike da se upućeno, odgovorno i empatično koriste digitalnim sadržajem, čime se osigurava očuvanje smislenog konteksta sjećanja za buduće generacije. Poslužite se IHRA-inim međunarodnim imenikom organizacija koje se bave Holokaustom kako biste pronašli korisne mrežne stranice koje mogu odgovoriti na vaše potrebe.

Brz napredak tehnologije predstavlja rastuće izazove i prilike za nastavnike općenito, a posebno za one koji se bave obrazovanjem o Holokaustu. Kako se digitalne tehnologije razvijaju i pojavljuju nove tehnologije, bitno je da učenici usvoje promišljen i kritički pristup pri korištenju digitalnim alatima i tehnologijama.

Dok se navedeni izazovi odnose na mnoga područja obrazovanja, sljedeći izazovi odnose se posebno na obrazovanje o Holokaustu:

- Tematika je povijesno i moralno složena.
- Tematika često uključuje traumatičan sadržaj.
- S prolaskom vremena povećava se rizik od iskrivljavanja ili brisanja sjećanja.
- Prisutni su stalni napori, katkad namjerni, da se sadržaj povezan s Holokaustom zloupotrijebi u političke ili ideološke svrhe, uključujući poricanje i iskrivljavanje istine. Sjećanje i svijest o Holokaustu mogu biti napadnuti raznim alatima, kao što su digitalne krivotvorine (engl. *deepfakes*, op. prev.), zloupotrijebljeni memi, povijesne izmišljotine stvorene umjetnom inteligencijom i drugo.

Tim izazovima može se pristupiti na sljedeće načine:

- ispitivanjem izvora i identificiranjem potencijalnih pristranosti
- promicanjem transparentnosti i sljedivosti informacija
- oslanjanjem na priznate i ugledne institucije
- savjetovanjem sa stručnjacima i organizacijama specijaliziranima za obrazovanje o Holokaustu i digitalno sjećanje.

Nastavnici u tom procesu imaju aktivnu i bitnu ulogu moderatora i nadzornika (onih koji filtriraju informacije). Njihova profesionalna prosudba ključna je u posredovanju načina na koji se učenici odnose prema digitalnim materijalima, osiguravanjem okvira za težak sadržaj, poticanjem refleksivnog zalaganja i ublažavanjem potencijalne štete. Nastavnike i institucije stoga treba poticati da uspostave mehanizme za stalno preispitivanje i prilagođavanje praksi, prepoznajući da se tehnološki i društveni kontekst stalno razvija. Prilagodljivost, stručnost i etička svjesnost bitne su za snalaženje u digitalnom krajoliku, uz istodobno održavanje integriteta sjećanja i obrazovanja o Holokaustu.

Digitalnim alatima zajedničko je nekoliko ključnih značajki koje utječu na obrazovanje o Holokaustu. One uključuju pristupačnost i neposrednost, orijentaciju na vizualno, interaktivnost, personalizaciju, funkcionalnosti namijenjene suradnji i potencijal za visoku razinu učeničkog zalaganja. Mnogi od tih alata dodatno su oblikovani algoritamskom logikom koja može utjecati na vidljivost i način uokvirivanja sadržaja.

Svaka od tih značajki može pridonijeti smislenom učenju, ali i nositi potencijalne rizike. Na primjer:

- Jednostavnost pristupa može olakšati angažman sa širokim rasponom sadržaja, ali i omogućiti dekontekstualizaciju ili širenje dezinformacija.
- Personalizirani ili emocionalno poticajan sadržaj može povećati relevantnost, ali može i izazvati emocionalnu nelagodu, posebno kada su učenici izloženi složenim ili nasilnim materijalima bez odgovarajućeg okvira ili pružene podrške.
- Platforme društvenih medija, iako nude mogućnosti za sudjelovanje i izražavanje, također mogu poticati netrpeljivost ili trivijalizaciju teme.

Aplikacije i alati temeljeni na umjetnoj inteligenciji koji skupljaju ili stvaraju sadržaj iz više izvora mogu dodatno pridonijeti pojednostavnjenju nijansiranih povijesnih narativa. Kada su vođeni metrikama poput korisničkog prometa, postoji rizik da ti alati pretjerano pojednostavne složene koncepte i onemoguće reflektivno učenje. Kako bi se osigurala odgovorna i učinkovita upotreba digitalnih tehnologija u sklopu obrazovanja o Holokaustu, nastavnici i institucije potiču se da:

- odaberu platforme i alati prikladni ciljevima učenja i prirodi sadržaja; medij može oblikovati, pa čak i iskriviti poruku
- pažljivo procijene etičke implikacije digitalnih alata, uključujući njihov utjecaj na učenike, integritet sadržaja i način prikazivanja žrtava.

Pitanja za razmatranje

- Riskira li se izlaganjem sadržaju emocionalna šteta ili (re)traumatizacija?
- Omogućuje li sadržaj vrijeme za razmišljanje, propitivanje i etički angažman ili potiče brze, nekritičke reakcije?
- Jesu li učenici izloženi sadržaju na način koji uzima u obzir razvojnu fazu u kojoj se nalaze i njihovu emocionalnu otpornost?
- Jesu li informacije točne, kontekstualno utemeljene i vjerne povijesnim izvorima?
- Jesu li predložene usporedbe ili poveznice prikladne i povijesno odgovorne?
- Jesu li žrtve prikazane s dostojanstvom i autentičnošću?
- Instrumentalizira li se sjećanje na žrtve u neke druge svrhe?

Osim toga, vrijedi napomenuti da su učenici ujedno i stvaratelji digitalnog sadržaja. Ovim oblikom stvaranja sadržaja može se produbiti njihov proces učenja, povećati angažman i omogućiti učenicima da sami kritički promišljaju o etičkim pitanjima. Međutim, mogu se također pojaviti nove dvojbe u vezi s korištenjem takvim sadržajem, kao što su pitanja izloženosti, društvenih interakcija, pritiska i autorskih prava.

3.5 Od povijesti do današnjice: Holokaust, genocidi i kršenja ljudskih prava

3.5.1 Dimenzije obrazovanja za ljudska prava i njihov odnos s poučavanjem i učenjem o Holokaustu

Deklaracija Ujedinjenih naroda o obrazovanju i osposobljavanju za ljudska prava iz 2011. godine definira tri dimenzije obrazovanja za ljudska prava. Te su dimenzije prikazane na Slici 3 u nastavku, kao i pregled načina na koji se one mogu povezati s poučavanjem i učenjem o Holokaustu.

1. dimenzija	Poučavanje *o* ljudskim pravima: razumijevanje normi i načela ljudskih prava	Utjecaj Holokausta na formuliranje, kodifikaciju i učvršćivanje ljudskih prava, posebno u *Općoj deklaraciji Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima i Konvenciji Ujedinjenih naroda o genocidu*.
2. dimenzija	Poučavanje *s pomoću* ljudskih prava: korištenje metodama temeljenima na pristupima svojstvenima području ljudskih prava	Korištenje aktivnim metodama usmjerenima učenicima kojima se osnažuje i poboljšava proces otkrivanja, na načine kojima se poštuju, podržavaju i unaprjeđuju prava učenika i nastavnika.
3. dimenzija	Poučavanje za ljudska prava: osnaživanje učenika za primjenu i poštovanje načela ljudskih prava	Poučavanje i učenje o Holokaustu može osigurati studije slučaja mehanizama i procesa koji dovode do kršenja ljudskih prava, a koja mogu eskalirati u ciljano nasilje velikih razmjera poput genocida. Perspektive mirovnog obrazovanja, sprječavanja genocida ili obrazovanja za demokratsko građanstvo također se mogu upotrijebiti za analizu događaja povezanih s Holokaustom.

Slika 3. Dimenzije obrazovanja za ljudska prava primijenjene na poučavanje i učenje o Holokaustu

3.5.2 Točke kojih se važno sjetiti kada se poučavanje i učenje o Holokaustu povezuju s obrazovanjem za ljudska prava

Iako poučavanje i učenje o Holokaustu može biti moćan i pristupačan alat u obrazovanju za ljudska prava, nastavnici bi trebali imati na umu sljedeće važne točke:

- Sve sugestije u ovim *Preporukama* koje se odnose na preciznost i točnost jezika i diskursa, kao i na korištenje metodama usmjerenima učenicima, primjenjive su na nastavne jedinice koje uključuju elemente obrazovanja za ljudska prava.
- Potrebno je uzeti u obzir posebnosti Holokausta i drugih kršenja ljudskih prava, a usporedbe treba provoditi s pažnjom. Uspoređivanje događaja zahtijeva detaljno poznavanje svakog elementa koji se uspoređuje; u protivnome postoji rizik povijesno neutemeljenih usporedbi koje ometaju razumijevanje i sprječavaju kritičko razmišljanje i analizu. Nastavnici bi trebali biti iskreni i osvijestiti svoju razinu stručnosti i o Holokaustu i o svim dodatnim događajima koji se istražuju.
- Treba napraviti jasnu razliku između samog Holokausta i pouka koje se iz njega mogu izvući. Prošli događaji dogodili su se na određeni način zbog određenih razloga, a pretjerano pojednostavnjivanje povijesnih činjenica ili širih koncepata kako bi se naglasile određene „pouke“ ne služi ni učenicima ni nastavnicima. Nastavnici bi trebali biti posebno oprezni u pripisivanju suvremenog znanja ili vrijednosti onima iz prošlosti. Korištenje primarnim izvorima i humanizacijom žrtava treba istaknuti i razlike i sličnosti među različitim događajima.
- Nastavnici bi trebali jasno ocrtati razliku između počinitelja u prošlosti i sadašnjih društava. Treba izbjegavati prosudbe o „nacionalnom karakteru“. Na primjer, važno je omogućiti prilike za proučavanje različitih reakcija njemačkog naroda na nacističke politike, uključujući entuzijastičnu podršku, suradnju, nezadovoljstvo, apatiju i aktivan otpor. Isto vrijedi i kada se istražuje kolaboracionizam. Izbjegavajte korištenje analizom prošlog ponašanja da biste ponudili jednostavna objašnjenja za sadašnje ponašanje.
- Osigurajte da usporedba genocida ili kršenja ljudskih prava ne dovede do uspostave hijerarhije patnje, bilo prošle bilo sadašnje. Patnja onih koje su ciljali nacisti i njihovi suradnici bila je moćna i stvarna te se njome ne smije koristiti samo za izazivanje suosjećanja u sadašnjosti. Slično tomu, patnja koju su ljudi doživljavali u različitim kontekstima također zaslužuje priznanje. Motivi, politike i postupci kojima se stvaraju diskriminacija, ekonomsko iskorištavanje, progon i ubojstva često su raznoliki i složeni – i u prošlosti i u sadašnjosti. Nastavnici prošlim i današnjim žrtvama duguju da se njihova patnja točno razumije sama po sebi, a ne u odnosu na druge.

Najviše od svega važno je zapamtiti da je poučavanje i učenje o Holokaustu zasebno područje. Iako pažljivo i promišljeno spajanje perspektiva otvara neke mogućnosti, pri usvajanju pristupa usmjerenog na ljudska prava u poučavanju o Holokaustu nastavnici moraju paziti da izbjegnu pojednostavnjivanje povijesnog konteksta ili upuštanje u povijesno neutemeljene usporedbe.

INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

Četvrti dio: Dodatci

Dodatak A: Popis ključnih pojmova

Antijudaizam

Mržnja i prijezir prema Židovima temeljeni na vjerskim predrasudama.

Antiromski rasizam

IHRA-ina pravno neobvezujuća radna definicija antiromskog rasizma i diskriminacije navodi da se antiromski rasizam i diskriminacija očituju „kroz upotrebu pojedinih izraza i djela, kao i kroz institucionalne politike i prakse marginalizacije, isključenja, fizičko nasilje, obezvrjeđivanje romskih kultura i stilova života, te korištenje govora mržnje usmjerenog prema Romima kao i prema drugim pojedincima i skupinama koji su tijekom nacističke ere, kao i dandanas, percipirani, stigmatizirani ili progonjeni kao 'Cigani'. To dovodi do postupanja prema Romima kao prema nekoj tobožnjoj tuđinskoj skupini i njihovog povezivanja s nizom pogrdnih stereotipa i iskrivljenih predodžbi koje predstavljaju specifičan oblik rasizma“.

Antisemitizam

Prema IHRA-inoj pravno neobvezujućoj radnoj definiciji antisemitizma „[a]ntisemitizam je određeno poimanje Židova koje se može iskazivati kao mržnja prema njima. Postoje usmena, pismena i fizička izražavanja antisemitizma koja su usmjerena prema Židovima ili nežidovima i/ili prema njihovoj imovini, ustanovama židovske zajednice te židovskim vjerskim objektima“, a uključuje jedanaest primjera načina na koje se antisemitizam pojavljuje danas. Prije i tijekom Holokausta nacisti i drugi ciljali su Židove raznim oblicima antisemitizma. Učinci takvog antisemitizma eskalirali su od društvenih predrasuda do zakonskih ograničenja, masovnog zatvaranja, getoizacije, deportacije i ubojstava.

Aškenazi

Jedna od dviju glavnih skupina europskih Židova na temelju podrijetla i kulture (vidi i: Sefardi) koja je povijesno uključivala većinu židovskih zajednica u sjevernoj, srednjoj i istočnoj Europi. Riječ „Aškenazi“ potječe od hebrejskog izraza koji se primjenjivao za Njemačku. Do kasnoga srednjeg vijeka najveći broj aškenaskih Židova živio je u istočnoj Europi, u koju su se naselili na poziv poljskih kraljeva nakon što su pobjegli od progona u srednjoj i zapadnoj Europi. Milijuni aškenaskih Židova poslije su emigrirali iz istočne Europe u druge zemlje, posebno u SAD, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća nakon progona iz Ruskog Carstva. Unatoč tomu aškenaski Židovi istočne Europe koji su govorili jidiš ostali su najveće židovske zajednice u Europi prije Holokausta i činili su većinu njegovih žrtava.

Ciganin

Rasistički koncept temeljen na predrasudama, stereotipima i mitovima i u njima utemeljenim pogrešno pripisanim osobinama. Naziv „Ciganin“ (na njemačkome *Zigeuner*) i njegove istovrijednice u drugim jezicima uvijek su pogrdni i nikada se ne smiju upotrebljavati, posebno u obrazovnom kontekstu.

Cionizam

Ideologija ili politički pokret koji podržava židovsko samoodređenje i državnost u povijesnoj domovini židovskog naroda na teritoriju drevne zemlje Izrael. Cionizam se pojavio u devetnaestom stoljeću kao dio širega svjetskog razvoja nacionalističkih pokreta, a posebno kao odgovor na antisemitizam u Europi. Cionizam je prihvatila i većina Židova u arapskim i muslimanskim zemljama koji su bježali od lokalnog progona; njihovi potomci sada čine većinu židovskog stanovništva u Izraelu. Od osnivanja Izraela kao države 1948. godine cionizam općenito znači podršku pravu Izraela da postoji kao neovisna židovska država. Mimo ovih temeljnih načela, cionizam je oduvijek bio iznimno raznolik, obilježen vrlo širokim rasponom političkih, ekonomskih, društvenih, vjerskih i kulturnih uvjerenja.

Genocid

Članak 2. *Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida* iz 1948. godine definira genocid kao „bilo koje od sljedećih djela počinjeno s namjerom da se potpuno ili djelomično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, kao što je:

a) ubijanje članova skupine;
b) nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne boli članovima skupine;
c) namjerno podvrgavanje skupine životnim uvjetima kojima je cilj njezino potpuno ili djelomično fizičko uništenje;
d) nametanje mjera s namjerom sprječavanja rađanja unutar skupine;
e) prisilno preseljavanje djece iz skupine u drugu skupinu".

Opća skupština Ujedinjenih naroda usvojila je *Konvenciju* 9. prosinca 1948. godine. Stupila je na snagu 12. siječnja 1951., čime je definicija genocida postala pravno mjerodavna. Znanstvenici su iz više različitih razloga predlagali drukčije definicije.

Geto

Okrug u kojemu su tijekom Drugoga svjetskog rata Židovi bili prisiljeni živjeti, odvojeni od šireg društva. Geta su u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi uspostavili nacisti i njihovi suradnici. U neke od tih geta bili su prisilom primani i Romi.

Holokaust

Državno sponzorirani, sustavni progon i ubijanje Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine.

Iskrivljavanje istine o Holokaustu

IHRA-ina pravno neobvezujuća radna definicija poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu sadržava niz primjera pokušaja da se baci sumnja na činjeničnost Holokausta. To uključuje (ali nije ograničeno na) grubo umanjivanje broja žrtava Holokausta, pokušaje okrivljavanja Židova za uzrokovanje vlastitoga genocida te izjave koje Holokaust prikazuju kao pozitivan povijesni događaj.

Koncentracijski logori

Institucije razvijene u nacističkoj Njemačkoj za zatvaranje pojedinaca ili skupina koje su se smatrale političkim, društvenim ili „rasnim" neprijateljima, odnosno prijetnjama. Često smješteni u predgrađima većih gradova, logori su bili vrlo vidljiv pokazatelj spremnosti nacističkog režima na upotrebu nasilja i terora. Zatvorenici u koncentracijskim logorima bili su držani u nehumanim uvjetima i prisiljeni obavljati teške fizičke poslove. Mnogi su bili izloženi mučenju, gladi, a u određenim logorima i medicinskim eksperimentima. Nakon izbijanja Drugoga svjetskog rata njemačke vlasti proširile su svoju mrežu koncentracijskih logora. Nacisti i druge vlade Osovine također su, izvan sustava koncentracijskih logora, stvorili širok raspon drugih vrsta logora. To je uključivalo logore posebno za progon i ubojstvo Židova, poput logora za prisilni rad, tranzitnih logora (u kojima su okupljali žrtve prije deportacije) i, od kraja 1941. do početka 1942. godine, logore smrti ili istrebljenja, od kojih je većina stvorena isključivo za masovno ubojstvo europskih Židova. Osim toga, brojni logori osnovani su isključivo za Rome.

Logor za raseljene osobe

Logor koji su saveznici osnovali nakon Drugoga svjetskog rata, uglavnom za one koji su preživjeli nacistički progon i izbjeglice iz istočne Europe dok su čekali repatrijaciju u svoje matične zemlje ili preseljenje na novo odredište. Logori za raseljene osobe nalazili su se u Austriji, Njemačkoj i Italiji.

Logori smrti/ stratišta	Logori koji su osnovani za sustavno ubojstvo Židova, a u nekim slučajevima i Roma. Postaja Kulmhof (polj. Chełmno), u kojoj su kamioni prenamijenjeni u plinske komore, te logori Bełżec, Sobibor i Treblinka služili su isključivo toj svrsi. Osim toga, koncentracijski logor Auschwitz-Birkenau postao je centar za ubijanje od proljeća 1942. godine, zadržavši pritom svoju funkciju logora za robovski rad. Brojna druga mjesta, posebno Majdanek i Mali Trostenec katkad se također opisuju kao logori smrti.
Ljudska prava	Prava inherentna svim ljudskim bićima bez obzira na rasu, spol, nacionalnost, etničku pripadnost, jezik, vjeru ili bilo koji drugi status. Članak 2. *Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida*, koju je proglasila Opća skupština Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948. godine, učinio je ljudska prava važnim elementom međunarodnog prava.
Mandatna Palestina	Britanska kolonija koja je postojala između 1920. i 1948. godine. Nekada dio Osmanskog Carstva, teritorij je na temelju mandata Lige naroda dan Velikoj Britaniji na upravljanje do konačne neovisnosti. Tijekom Prvoga svjetskog rata Velika Britanija davala je Židovima i Arapima proturječna obećanja o budućoj državnosti u Palestini, što je dovelo do čestih sukoba tijekom mandatnog razdoblja.
Mizrahi	Izraz koji se primjenjuje na povijesne židovske zajednice Bliskog istoka, srednje Azije i sjeverne Afrike te njihove potomke. Riječ „Mizrachi“ (također u inačici „Mizrahi“) na hebrejskome znači 'istočni' ili 'istočnjak'. Mnoge od tih raznolikih zajednica postojale su tisućama godina do dvadesetog stoljeća. Stotine tisuća istočnih Židova pobjegle su ili su protjerane iz zemalja u kojima su živjele nakon što je Izrael stekao neovisnost 1948. godine i sada čine najveći udio stanovništva Izraela.
Nacisti	Nijemci i Austrijanci koji su bili članovi Nacionalsocijalističke njemačke radničke stranke ili su aktivno podržavali Hitlerov režim.
Odredi smrti (njem. *Einsatzgruppen*)	Mobilne jedinice za ubijanje Sigurnosne policije i Sigurnosne službe SS-a. Nakon njemačke invazije na Sovjetski Savez 1941. godine ove su jedinice – uz podršku jedinica Redovne policije i lokalnih suradnika – počele sustavno ubijati Židove strijeljajući ih i koristeći se kamionima s plinskim komorama. Odredi smrti također su ubili tisuće Roma, osoba za koje se sumnjalo da su komunisti i drugih sovjetskih civila.
Osloboditelji	Pojedinci koji su sudjelovali u oslobađanju i ublažavanju patnje onih koje su nacisti i njihovi suradnici držali u zatočeništvu ili prisilili na skrivanje. Pojam se posebno primjenjuje na vojnike, liječnike i vjerske dužnosnike koji su 1944./1945. godine ušli u zauzete koncentracijske logore.
Otpor	Aktivnosti usmjerene na ometanje ili sprječavanje nacističkih kriminalnih politika i programa. Budući da je nacistima cilj bio ubojstvo svih europskih Židova, pomaganje i spašavanje Židova može se smatrati oblikom otpora barem od početka 1942. godine nadalje. Pozivanje na posebne lokalne uvjete ključno je za razumijevanje ovog pojma.
Počinitelji	Pojedinci koji su planirali, organizirali, aktivno promicali i/ili provodili djela progona i ubojstva.

Pogrom

Nasilni napad na židovsku zajednicu, koji je često odobravala ili sponzorirala država.

Poricanje Holokausta

U IHRA-inoj pravno neobvezujućoj radnoj definiciji poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu navodi se: „Poricanje Holokausta diskurs je i propaganda koja niječe povijesnu zbilju i opseg istrebljenja Židova od strane nacista i njihovih suradnika tijekom Drugog svjetskog rata, poznatog kao Holokaust ili Šoa. Poricanje Holokausta posebno se odnosi na svaki pokušaj tvrdnje da se Holokaust (Šoa) nije dogodio.

Poricanje Holokausta može uključivati javno nijekanje ili dovođenje u sumnju korištenja glavnih mehanizama istrebljenja (poput plinskih komora, masovnih strijeljanja, izgladnjivanja i mučenja) ili namjernosti genocida nad židovskim narodom.“

Preživjeli

Pojedinci koji su preživjeli progon od nacista i njihovih suradnika. Preživjeli Holokausta su ljudi koji su preživjeli državno sponzorirani, sustavni progon i ubojstvo Židova koje je provodila nacistička Njemačka i njezini suradnici između 1933. i 1945. godine. Osim onih koji su preživjeli koncentracijske ili logore smrti, geta i streljačke operacije Odreda smrti, ova kategorija uključuje židovske izbjeglice iz Njemačke i Austrije tridesetih godina dvadesetog stoljeća i one spašene u operacijama kao što je *Kindertransport*. Također uključuje djecu koja su se skrivala ili davala na posvojenje kako bi se prikrio njihov identitet. Izrazi „druga generacija“ i „treća generacija“ odnose se na djecu i unuke preživjelih.

Promatrači

U kontekstu Holokausta države i pojedinci koji su bili svjesni nacističkih zločina i odlučili su ne reagirati ili nisu mogli reagirati, čime su potencijalno ojačali odlučnost počinitelja da počine svoje zločine. Izraz „promatrač“ primjenjuje se na širok raspon različitih ljudi ili skupina, uključujući neutralne vlade, građane okupiranih zemalja, obične Nijemce i Saveznike. Alternativni je izraz „svjedok“, koji bi trebao biti sveobuhvatniji, s obzirom na to da izraz „promatrač“ ne opisuje primjereno one koji su možda bili na neki način uključeni, ali ne na razini počinitelja, žrtve ili spasitelja kako ih se često definira.

Rasizam

Institucijske i/ili individualne predrasude, diskriminacija ili antagonizam usmjereni protiv nekoga druge rase, boje kože, podrijetla ili nacionalne ili etničke pripadnosti, ili druge slične osobine ili okolnosti.

Romi

Formalno uveden tijekom prvoga Svjetskog kongresa Roma 1971. godine, izraz „Romi“ u ovim se Preporukama upotrebljava kao krovni termin za opisivanje europske manjine indijskog podrijetla s vlastitom poviješću, jezikom i kulturom. Uključuje više od četrdeset različitih srodnih skupina, od kojih neke ne žele upotrebljavati taj naziv. U romaniju, jeziku mnogih od tih skupina, izraz „Romi“ služi za označivanje svih članova zajednica. Sinti, jedna od tih skupina, naselili su se u srednjoj i zapadnoj Europi početkom 15. stoljeća. Njihov jezik i kultura razvili su se u regijama njemačkoga govornog područja.

Stoljećima su se Romi i Sinti suočavali s upornim antiromskim rasizmom – sustavnim rasizmom ukorijenjenim u stereotipima, mitovima i dehumanizirajućim uvjerenjima. Unatoč tomu već dugo doprinose europskim društvima, ostavljajući trajne kulturne tragove. Između 1933. i 1945. godine Rome i Sinte diljem Europe progonili su nacistička Njemačka, njezini fašistički partneri i suradnici.

Sefardi

Jedna od dviju glavnih skupina europskih Židova na temelju podrijetla i kulture (vidi i: Aškenazi) koja je povijesno uključivala većinu židovskih zajednica južne Europe. Riječ „sefardski“ potječe od hebrejskog izraza za Pirenejski poluotok i prvotno se primjenjivala na španjolske i portugalske Židove, od kojih je većina živjela pod muslimanskom vlašću tijekom srednjeg vijeka. Nakon kršćanskih rekonkvista Židovi su protjerani iz Španjolske 1492. godine i naselili su se širom Sredozemlja, i u Europi i u sjevernoj Africi.

Najveći broj naselio se u Grčkoj, posebno u Solunu, na poziv Osmanskog Carstva. Međutim, sefardske zajednice također su koegzistirale s aškenaskim zajednicama u nekim sjevernijim dijelovima Europe, poput Nizozemske.

Spasitelji

Pojedinci koji su na razne načine pomagali žrtvama nacista kako bi im spasili živote. Nežidovski spasitelji Židova koji su pomagali bez sebičnih motiva često se nazivaju „Pravednicima (među narodima)“, što je titula koju dodjeljuje Yad Vashem, izraelski muzej i memorijalni centar Holokausta, na temelju analize svjedočanstava i dokumenata koji potvrđuju da je spašavanje provedeno iz altruističkih razloga, a ne iz osobne koristi.

Sudionici u otporu

Pojedinci koji su se aktivno protivili nacističkim politikama i programima na različite načine.

Suradnici okupatora

Nenjemački režimi i osobe koje su surađivale s nacistima i aktivno podržavale njihovu politiku te provodile akcije po nacističkim naredbama i na vlastitu inicijativu.

Šoa

Hebrejska riječ koja znači 'katastrofa' ili 'uništenje'. Riječ koja se u izraelskoj kulturi koristi za označivanje Holokausta; njome se izbjegava sugestija da su žrtve „žrtvovane“ ili „učinjene mučenicima“. Također se često upotrebljava u Francuskoj i drugim dijelovima kontinentalne Europe, gdje je šire prihvaćena nakon filma Shoah iz 1985. godine u režiji Claudea Lanzmanna.

Tranzicijska pravda

Sudske i izvansudske mjere koje se provode radi otklanjanja posljedica represije, kršenja ljudskih prava i masovnih zločina u razdobljima političke tranzicije od diktatorskih režima ili građanskih sukoba k demokraciji, vladavini prava i miru u međusobnim odnosima. Osim istrage i kaznenog progona počinitelja, tranzicijska pravda uključuje dokumentiranje zločina, reparacije i uvođenje odredbi kojima se jamči da se kršenja prava neće ponoviti.

Žrtve

Osobe koje su ubili nacisti ili njihovi suradnici ili one koje su pretrpjele teške gubitke zbog njihovih progona.

Zločini protiv čovječnosti

Definicija u članku 6. *Nirnberške* povelje pročišćena je i dopunjena Rimskim statutom Međunarodnoga kaznenog suda, koji su Ujedinjeni narodi usvojili 1998. godine. Prema članku 7., ubojstvo, istrebljenje, porobljivanje, protjerivanje ili prisilni premještaj stanovništva, zatočenje ili drugo ozbiljno oduzimanje osobne slobode suprotno temeljnim pravilima međunarodnog prava, mučenje, silovanje i druga teška djela koja namjerno uzrokuju veliku patnju ili teške tjelesne ozljede ili ozljede mentalnog ili fizičkog zdravlja smatraju se zločinima protiv čovječnosti kada su počinjena u sklopu širokog ili sustavnog napada usmjerenog protiv nekoga civilnog stanovništva, uz znanje o tom napadu.

Židovi

Narod ili kulturna ili etnička skupina čija je tradicionalna religija judaizam i čije podrijetlo potječe iz drevnoga biblijskog kraljevstva Izraela. Tijekom povijesti židovski identitet definirali su i sami Židovi i države na mnogo različitih načina.

Iako se najčešće povezivao s religijom, osjećaj identifikacije i pripadnosti židovskoj zajednici individualan je i može se temeljiti na vrlo različitim elementima, npr. odgoju, kulturi, tradiciji, obitelji, zajedničkim povijesnim iskustvima te vjerskim, duhovnim ili filozofskim motivima. Većina pravaca judaizma, uključujući ortodoksni judaizam, povijesno je definirala Židova kao osobu čija je majka Židovka ili osobu koja je prešla na judaizam. Liberalni i reformirani judaizam dodatno su u definiciju uključili osobe koje imaju židovskog oca. Nacisti su s pomoću *Nirnberških* zakona iz 1935. godine u primjenu uveli vlastitu širu definiciju toga tko je Židov.

INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE

Dodatak B: Dodatni materijali

Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum

https://www.auschwitz.org/en/

Obrazovni materijali Muzeja uključuju smjernice za poučavatelje i nastavnike koji se pripremaju za posjet lokalitetu, mrežne lekcije, vremensku crtu ključnih događaja u povijesti bivšega njemačkog nacističkog koncentracijskog logora i logora za istrebljenje Auschwitz-Birkenau i podcast (emisiju na zahtjev) o povijesti logora.

Konferencija o židovskim materijalnim zahtjevima prema Njemačkoj (engl. Claims Conference)

https://www.claimscon.org/

Nudi interaktivne i na virtualnoj stvarnosti temeljene obrazovne materijale usredotočene na iskustva pojedinačnih osoba koje su preživjele Holokaust. Uključuje vodič i upute za izradu kurikula.

Vijeće Europe

https://www.coe.int/en/web/portal

Uključuje vremensku crtu Holokausta, svjedočanstva preživjelih i zbirku materijala namijenjenih poučavanju o sjećanju na Holokaust.

Enciklopedija nacističkoga genocida nad Sintima i Romima u Europi

https://www.encyclopaedia-gsr.eu/eng/

Pruža sveobuhvatan pregled progona i ubojstva Sinta i Roma u Europi.

Agencija Europske unije za temeljna prava

https://fra.europa.eu/en

Uključuje izvješća o antisemitizmu, diskriminaciji nad Romima te informacije o općim pitanjima kao što su temeljna ljudska prava.

OESS/ODIHR

https://osce.org/odihr

Uključuje izvješća, videozapise, informativne letke i vodiče namijenjene poučavanju i učenju o antisemitizmu, podizanju svijesti o antisemitizmu i obilježavanju Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta u regiji pod nadležnošću Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS-a).

UNESCO

S mandatom za promicanje obrazovanja o Holokaustu i genocidu UNESCO je objavio sljedeće vodiče za poučavatelje:

- **Education about the Holocaust and preventing genocide: a policy guide** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071
- **Addressing anti-semitism through education: guidelines for policymakers (Pristup antisemitizmu u odgoju i obrazovanju: smjernice za donositelje politika)** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000263702
- **Countering Holocaust denial and distortion through education: a guide for teachers** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000392455
- **AI and the Holocaust: rewriting history? The impact of artificial intelligence on understanding the Holocaust** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390211

Memorijalni muzej Holokausta Sjedinjenih Američkih Država

https://www.ushmm.org/

Obrazovni materijali Muzeja uključuju *Enciklopediju Holokausta*, vodiče za nastavnike, videozapise, ali i podcaste (emisije na zahtjev), kratke informativne videomaterijale, mrežne stranice za učenike i studente te svjedočanstva preživjelih. U ovim se materijalima naglasak stavlja na ključne činjenice, primarne izvore i kritična ključna pitanja o tome kako je i zašto Holokaust bio moguć.

Zaklada Šoa Sveučilišta Južne Kalifornije (engl. USC Shoah Foundation)

https://sfi.usc.edu/

Obrazovnim programima Zaklade u učionice se unose glasovi preživjelih i svjedoka:

- Arhiv vizualne povijesti (engl. Visual History Archive) sadržava snimke svjedočanstava preživjelih i svjedoka genocida, zločina protiv čovječnosti i s njima povezanih progona.
- Alat IWitness omogućuje učenicima izradu videoeseja uz primjenu vlastitih kuriranih videoisječaka, fotografija, glazbe, glasovne naracije i tekstnih svjedočanstava preživjelih i/ili svjedoka.

Yad Vashem, Svjetski memorijalni centar Holokausta

https://www.yadvashem.org/

Najveći repozitorij informacija o Holokaustu na svijetu, čije digitalne zbirke sadržavaju arhivsku građu, umjetnička djela, fotografije, svjedočanstva i široki raspon predmeta. Yad Vashem također nudi obrazovne videomaterijale, nastavne jedinice i mnoge druge materijale o različitim temama.

Dodatak C: Drugi IHRA-ini izvori

Deklaracija iz Stockholma:
https://holocaustremembrance.com/resources/deklaracija-iz-stockholma

IHRA-ina Ministarska deklaracija iz 2020.:
https://holocaustremembrance.com/resources/2020-ihra-ministerial-declaration

Radna definicija antisemitizma:
https://holocaustremembrance.com/resources/radna-definicija-antisemitizma

Kako pisati termin antisemitizam:
https://holocaustremembrance.com/resources/spelling-antisemitism

Radna definicija poricanja i iskrivljavanja istine o Holokaustu:
https://holocaustremembrance.com/resources/radna-definicija-negiranja-i-iskrivljavanja-holokausta

Pravno neobvezujuća radna definicija antiromskog rasizma i diskriminacije:
https://holocaustremembrance.com/resources/pravno-neobvezujuca-radna-definicija-antiromskog-rasizma-i-diskriminacije

Preporuke za poučavanje i učenje o progonu i genocidu nad Romima u razdoblju nacizma:
https://holocaustremembrance.com/resources/teaching-learning-genocide-roma

Priručnik protiv iskrivljavanja istine o Holokaustu:
https://holocaustremembrance.com/resources/toolkit-against-holocaust-distortion

#ČuvajmoČinjenice:
https://www.againstholocaustdistortion.org/hr/

Suzbijanje iskrivljavanja istine o Holokaustu: IHRA-in i UNESCO-ov program usavršavanja za izgradnju kapaciteta:
https://training.againstholocaustdistortion.org

IHRA-ina razmatranja o terminologiji za poredbeno izučavanje Holokausta:
https://holocaustremembrance.com/resources/ihra-ina-razmatranja-o-terminologiji-za-poredbeno-izucavanje-holokausta

IHRA-ina Povelja o očuvanju mjesta sjećanja:
https://holocaustremembrance.com/resources/povelja-o-ocuvanju-mjesta-sjecanja

INTERNATIONAL
HOLOCAUST
REMEMBRANCE
ALLIANCE

U suradnji s

unesco